

1479

A KÉGYES TANÍTÓRENDIEK

VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ

SZEGEDI VÁROSI FŐGYMNASIUM

ÉRTESÍTŐJE

az 1875-76-iki tanévről.

KÖZZÉTESZI

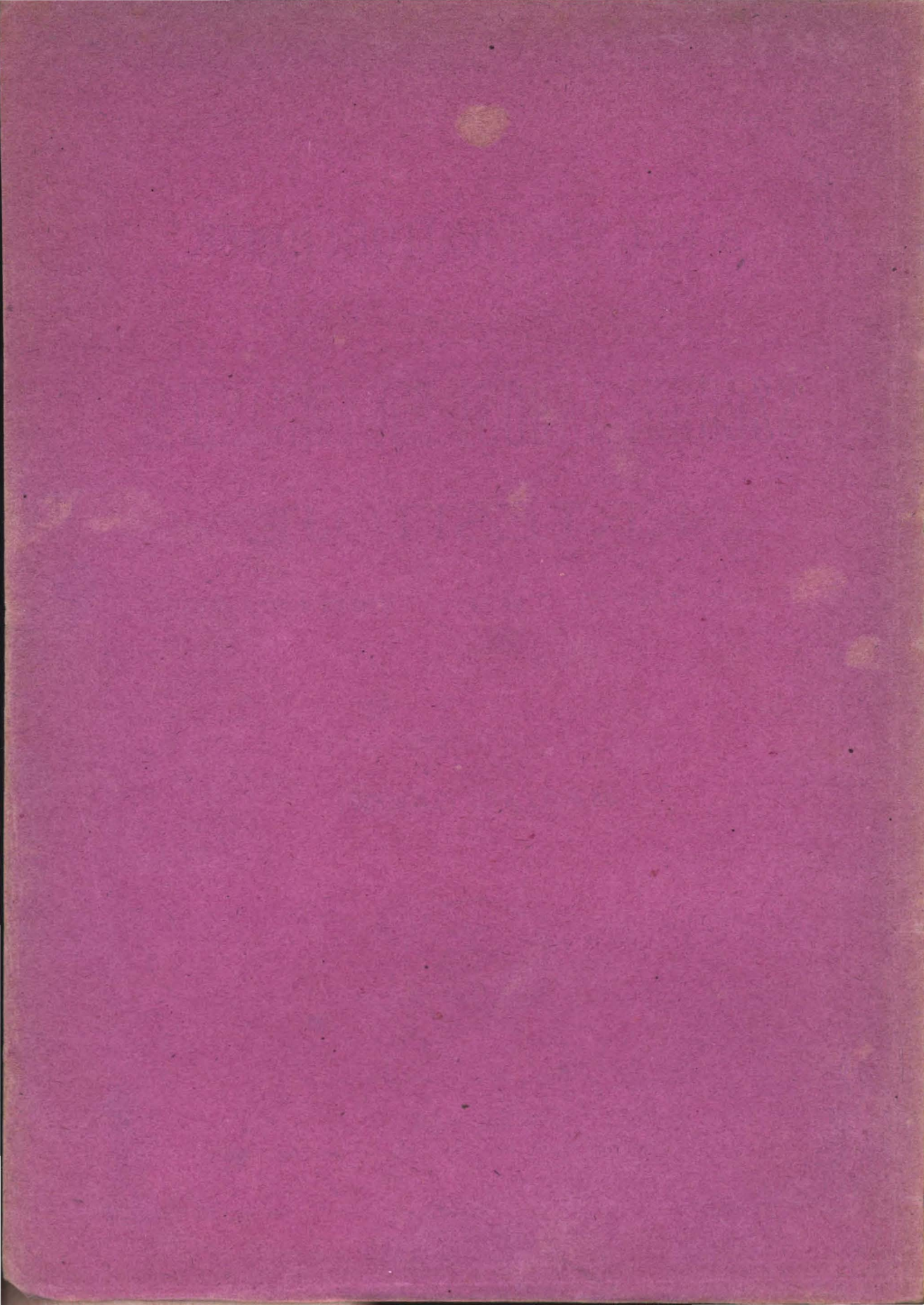
MAGYAR GÁBOR

IGAZGATÓ.

SZEGED 1876.

BURGER ZSIGMOND ÖZVEGYE KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

A KEGYES TANÍTÓRENDIEK

VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ

SZEGEDI VÁROSI FŐGYMNASIUM

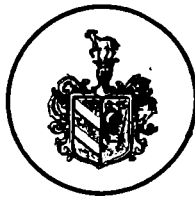
ÉRTESÍTŐJE

az 1875–76-iki tanévről.

KÖZZÉTESZI

MAGYAR GÁBOR

IGAZGATÓ.

SZEGED 1876.

BURGER ZSIGMOND ÖZVEGYE KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

TARTALOM:

Az emberi lélek anyagtalansága és egysége.

A tanári kar.

A sorozatban használt tanjegyek fokozata.

Rövidítések jelentménye.

A tanulók előmenetele.

Az ifjúság számának kimutatása.

Az érettségi vizsgálat eredménye.

Adatok a főgymnasium történetéhez.

Vizsgálatok s a tanév bezárása.

Kivonat a gymnasiumi rendtartásból.

Az emberi lélek anyagtalansága és egysége.

1. §.

Az emberi szellem arra van teremtve, hogy megismerje az igazságot, mely éltető eleme. E magasztos rendeltetéséből magyarázható ki azon fáradhatlan törekvése, melylyel az igazságot mindenütt kifürkészni és azt magának biztosítani iparkodik. — Belemélyed a természet titkaiba, hogy azok leleplezése által a természetben uralkodó törvényeket megismerhesse; túlemelkedik a teremtett világ határain, hogy az isteni szellem fényénél tisztán szemlélhesse ama viszonyt, mely a mindenséget Istenhez köti; de különösen magát az embert, annak lényegét és viszonyait a világhoz és Istenhez törekszik megismerni, hogy e megismerés alapján az ember valódi hivatásának tiszta tudatára emelkedvén, biztosan kijelölhesse azon irányt, melyben az embernek föltétlenül haladnia kell, ha végcélját elérni akarja. — De habár az emberi szellem tudványa az igazság minden tere felé irányul is, mégis az emberre nézve csak azon igazságok a legfontosabbak és legérdekesebbek, melyek saját lényegére és viszonyaira vonatkoznak. Mi vagyok? Honnan vagyok? Miért vagyok? — ezek ama nagy kérdések, melyekhez az ember, a tudás bármely terén nyomozza is az igazságot, mindig visszatér. Mert minden más ismeretnek vehetné-e hasznát, ha nem tudná, hogy a valóság nagy birodalmában minő állást kelljen elfoglalnia? Az ember mindig önmagához áll legközelebb, és csak azon föltét alatt, hogy magával és hivatásával tisztában van, fordíthatja szellemi tekintetét kitarással a többi ismeretkörökre is; mert akkor már ezek nem fognak terméketlen talajt képezni, hanem az élet magasabb érdekeire nézve a legnagyobb fontossággal birni.

Ezeknél fogva igen természetesnek látszik, hogy a philosopháló szellem a legrégibb időkől fogva mindig nagy súlyt fektetett e nehéz problema megfejtésére: Miben áll az emberi lélek lényege és természete? — Sokrates volt az első, ki e problémát amaz ismeretes mondatával: *Nosce te ipsum*, bölcselkedésének kiváló tárgyává, sőt alaptételévé tévé, azt állítván, hogy az igazi philosophia magvát az ember csak önmagában találhatja föl, s hogy minden egyéb ismeretnek alapja és központja egyedül az önismeret. S habár nem is sikerült neki e problema teljes megfejtése, mégis kijelölte a helyes irányt, mely annak megoldására vezet, s utána már nem találunk bölcselőt, ki e problémát tüzetes vizsgálgódás tárgyává nem tette volna.

Mindamellett azon nézetek, melyek Sokrates óta az emberi lélek mibenlétéről keletkeztek, igen különbözők; minek oka azon különböző álláspontokban keresendő, melyekből az egyes bölcselők vagy egész bölcsészeti iskolák e problema fejtegetésénél kiindultak. Hogy mennyiben különböz-

nek e nézetek egymástól és mennyire közelítik meg az igazságot, azt a következőkben fogjuk kimutatni.

Mielőtt azonban ezt tennők, először tisztába kell jönnünk egy másik fontos kérdés iránt, melynek kellő világosságba helyezésétől függ földadatumunk helyes megoldásának lehetősége. E kérdés a következő: Mit nevezünk állagnak és ez hányféle?

2. §.

A valóság (realitás) két alkotó eleme a lényeg és a tulajdonság. A lényeg az önállóságnak, a tulajdonság ellenben a függésnek jellegével bír. A lényeg, ellentétben a tulajdonság függési jellegével, állagnak (substantia), a tulajdonság pedig, ellentétben a lényeg önállósági jellegével, esetékeknek (accidens) neveztetik. Eszerint állag oly reális létező, mely önálló léttel bír, azaz, mely alanyra nem szorul, hogy létezhesék; p. ember, fa, kő; — eseték ellenben oly reális létező, mely alanyra szorul, hogy létezhesék; p. mozgás, kiterjedés, szín, gondolkodás. Az állag tulajdonképeni fogalmát tehát a subsistentia vagyis az 'önmaga általi létezés', az esetéket pedig az inhaerentia vagyis a 'más általi létezés' teszi.

Az 'önmaga általi létezés' azonban nem úgy értendő, mintha abban a létok is szükségképen bennfoglaltatnék. Mert állag nem pusztán az, mi önállósága mellett létének okát is önmagában bírja, hanem mindaz, ami, ha létének okát önmagában nem bírja is, mégis, ha egyszer a létok által téve van, úgy létezik önmaga által, hogy alanyra nem szorul, melynek inhaerentia kellene, hogy létezhesék. Így p. az ember mindenesetre oly lény, mely létokát nem önmagában, hanem Istenben bírja; de ennek dacára mégis állag, mert ha egyszer létezik, úgy létezik önmaga által, hogy nem szorul más alanyra, mint ez p. a mozgás-, szín-, gondolkodásnál sat. történik. Oly lény, mely önálló léte mellett saját létének okát is önmagában bírja csak egy van, t. i. Isten mint föltétlen valóság.

Aristoteles és a scholastikusok szerint az állag fogalma concret és abstract érteményben veendő. Concret érteményben állag minden egyedi létező, mely ellentétben az esetékekkel, mint özszerű lény jelenkezik, p. Sokrates, Cicero, ez a ló, ez a fa sat. Ez Aristoteles terminológiája szerint a substantia prima. Abstract érteményben pedig állag az, ami a concret lényben az esetékeknek maradandó alanyul (subjectum perdurable accidentium) szolgál, tehát tulajdonképen nem más, mint a lény faji vagy nemi fogalma. Ez a substantia secunda, mely önmagában nem, hanem csak a substantia prima-ban bír realitással; p. ezen fogalom 'ember', mint abstract érteményben vett állag, csak egyedi emberekben: Plato, Caesar, Seneca sat., bír való léttel.

Az állag fogalmának határozott kifejtése szempontjából szükséges még megjegyeznünk, hogy az állag, concret érteményben véve, nem áll szükségképeni vonatkozásban az esetékekhez, mintha t. i. az állagot eseték nélkül képzelni sem lehetne. Mert az eseték az állag fogalmában, ha ezt concret érteményben vesszük, benn sem foglalják, amennyiben az állag — mint tudjuk — oly lény, mely önállóan, azaz, subjectum inhaesionis nélkül létezik; — ennél több annak fogalmához nem kívántatik; az eseték rá nézve egészen közömbös dolog. Csak akkor, ha abstract érteményben vesszük, szükségképeni a vonatkozása az esetékekhez, mivel ezen érteményben az állag éppen az, ami az esetékeknek alapul szolgál és így az eseték hordozójaul magát nem jellemezhetné, ha esetéke nem volna. — Az állag fogalma ezen utóbbi érteményben Istenre nem alkalmazható; mert Isten-

ben eseték nem levén, ezt annak lényegétől megkülönböztetni nem tudjuk. Minek folytán Isten lényegét nem is nevezhetjük sajátlagos értelményben állagnak, mint azt a teremtett lényeknél tesszük, hiányozván az eseték, melynek alapul szolgálhatna. Isten csak concret értelményben állag és pedig, mivel a föltétes valósággal ellentétben létokát is önmagában bírja, per eminentiam állag.

Aqu. Tamás, a keresztény philosophia e legfőbb bajnoka nyomán, különbséget teszünk még *substantia completa* és *incompleta* között. Az utóbbi alatt oly reális lény értendő, mely önmagában is létezhetik ugyan, de hogy sajátlsruu természeténél fogva subsistentiája tökéletes legyen, más állag általi kiegészítést szükségel, melylyel egyesülve egy uj, a két alkatrészttől különböző egységes állagot (*compositum substantiale*) alkot. Ily *substantia incompleta* az emberi lélek, amennyiben természeténél fogva arra van utalva, hogy a testtel bensőleg egyesülve alkossa az embert, mint teljes *specificus* lényt. — A *substantia completa* alatt ellenben oly reális lény értendő, mely nem szorul kiegészítésre, hogy *specificus* lényt alkothasson, hanem önmagában véve is a *species* jellegével bir és természetlsruu önmaga által subsistál.

Végül azon kérdésre: hányféle az állag? — azt feleljük, hogy két-féle, t. i. anyagi és szellemi. Ugyanis az összes valóság két ellensarkban végződik; az egyik a természet országa, a másik a szellem világa. A természet országát az anyagi dolgok összoglalata képezi, melyek mint ilyenek térben léteznek és összetettek, továbbá öntudat nélküliek és tevékenységükben a szükségességnek alávetvük. A szellemi világ ellenben az anyagtalan, öntudatos és szabad tevékenységű lények hazája. A szellem fogalma legtökélyesebben van megvalósítva Istenben, mint absolut szellemben; tökéletlenül azonban az Isten képre teremtett emberi lélekben. Az ember t. i. sem pusztán a természetélet legfőbb koronája, sem az absolut szellemnek véges jelensége, azaz, sem *materialistice*, sem *pantheistice* nem értelmezendő: hanem áll két egymástól lényegileg különböző, de egy élő egységbe olvadt állagból — anyag és szellemből —, melyek ezen benső egyesülésükben az egy emberi lényeket alkotják. Az ember tehát a valóság mindkét ellentétének kinyomata; a kapocs, mely a szellem és természet világát összeköti; egy mikrokosmos, mely bizonyos fokban és módon magában egyesíti mindazt, mi a mindenség többi létalakjaiban előfordul. Azért mondja Aqu. Tamás az emberről: „*Omnes creaturae mundi quodammodo inveniuntur in eo.*“

3. §.

Az emberi lélek állagiságát észlsruu nem tagadhatja senki; mert tevékenység tevékeny alany nélkül, mely azt végrehajtja, nem gondolható. Már pedig öntudatunknál fogva közvetlen tudatával birunk annak, hogy érzünk, gondolkodunk és akarunk, azaz, hogy különféle tevékenységet fejtünk ki: kell tehát, hogy létezzék bennünk valamely elv, mely ama tevékenységeknek alapul, alanyul szolgáljon. Ez elutasíthatlan követelménye az emberi észnek, mely természeténél fogva mindenütt okozati összefüggést keres és mindent az okság törvénye szerint törekszik megfejteni. — Itt tehát csak azon kérdés merülhet föl, vajjon mily nemű az emberi lélek állagisága, anyagi-e vagy szellemi? És erre nézve a bölcselők nézetei már eltérnek egymástól. Az egyik fél, melynek jelszava: *materialismus*, azt vallja, hogy az emberi lélek anyagi állag vagyis összetett és tevékenységében a szükségességnek alávetett lény; a másik fél ellenben, melynek jelszava: *spiritualismus*; azt állítja, hogy az emberi lélek szellemi állag vagyis

egyszerű és szabad tevékenységű lény. Melyik félnek van igaza? Kisért-sük meg e kérdést megoldani.

a) A materialismus.

A materialisták valamennyien megegyeznek abban, hogy az emberi lélek anyagi lény; de arra nézve, hogy ezen anyagi lény különbözik-e testünk anyagától vagy azzal teljesen azonos, már különböző nézetűek. Mire nézve kétféle materialismust is kell megkülönböztetnünk: az úgynevezett antik materialismust, mely a bennünk uralkodó életelvet anyagnak, összetettnek ugyan, de szerves testünk anyagától mégis különbözónak tartja; és az újabb vagy modern materialismust, mely e különbségen már túlteszi magát azáltal, hogy a lelki élet principiumát testünk anyagának olyszertü organikus conformatiójába fekteti, miszerint az képes úgynevezett lelki ténykedések végrehajtására.

Az antik materialismus párthivei közé sorolandók leginkább a régi naturalisták és atomisták, továbbá az epikuraeusok és stoikusok, kik valamennyien többé-kevésbbé összhangzólag a lelket a legfinomabb anyagi alapelemekből (atomokból) összetett substantiának gondolták.

Hogy e régi bölcselők a lélek lényegének megfelelőbb nézetre miért nem tudtak emelkedni, annak okát igen találóan kifejti Aqu. Tamás, midőn a régi naturalistákra vonatkozólag így szól: „Priores naturales, quia considerabant res cognitae esse corporeas et materiales, posuerunt oportere res cognitae etiam in anima cognoscente materialiter esse. Et ideo, ut animae attribuerent omnium cognitionem, posuerunt eam habere naturam communem cum omnibus. Et quia natura principiorum ex principiis constituitur, attribuerunt animae naturam principii. Ita, qui dixit principium omnium esse ignem, posuit animam esse de natura ignis, et similiter de aëre et aqua. Empedocles autem qui posuit quatuor elementa, et duo moventia, ex his etiam dixit animam esse constitutam.“ I. q. 84. a. 2.

Hogy tehát az antik materialismus az anyagiságból teljesen kibontakozni nem tudott, azt a természeti létezés szűkkörű ismeretének inkább, mint az alapos vizsgálódás hiányának kell tulajdonítanunk. De ennek dacára is fölötte áll a modern materialismusnak, amennyiben nézeteit mégis egy jobb meggyőződés szelleme lengi át, míg az a modern materialismusban teljesen hiányzik. — De lássuk ezt közelebről.

A modern materialismus úgy, mint az korunkban, különösen Németországban, föllépett, sem eredetiséggel nem bír, sem új gondolatokkal és érvekkel nem dicsekedhetik; mert alaptanai ugyanazok, melyeket már a francia encyclopaedisták hirdettek a „Système de la nature“, „l'Homme machine“ és egyéb hasontartalmú iratokban bővebben kifejtettek és megalapítottak. A Système de la nature szerint éppen úgy, mint a modern materialismus szerint az ember, mint egyáltalában minden élő lény, nem egyéb mint egy természeti gép, mely csak a physikai és chemiai erők hatalma alatt álló anyagi alapelemek sajátyszerű combinatiója folytán jött létre.* Mindkettő azon alaptételből indul ki, hogy nincs erő anyag nélkül és nincs anyag erő nélkül, hanem a kettő föltételezi egymást, mint elválhatlan momentumai azonegy öröktől fogva létező substantiának. Ez alapon azután a legmerészebb következtetésekkel törekszenek megfej-

* Système de la nature, chap. I: L'homme est l'ouvrage de la nature, il existe dans la nature, il est soumis à ses lois, il ne peut s'en affranchir, il ne peut même par la pensée en sortir. . . . L'homme est un être purement physique. — Moleschott, Kreislauf des Lebens: Der Stoff regiert den Menschen; der Mensch ist nur ein verschwindendes Product und Moment im Kreislauf des Lebens und vom Augenblicke der Zeugung an in einem Meere von kreisenden Stoffen.

teni a természet összes tüneményeit és létalakjait a legegyszerűbb organismustól kezdve föl egészen az emberig.*

A modern materialismus érveléseiben nagyon szeret hivatkozni a kétségbevonhatlan tapasztalati tényekre, sőt kizárólag csak ezekből meríti a maga érveit. Ennek kell tulajdonítanunk, hogy a pszichikai jelenségeket nem tagadja. De nem is tagadhatja, mivel különben minden tapasztalásnak alapját, t. i. az öntudatot, és ennek folytán minden tudományt, s amennyiben maga is tudomány, önmagát is kellene tagadnia. Csak hogy a jelenségeket nem egy állandó, a testtől lényegileg különböző életelvre; mint ezt a spiritualismus akarja, vezeti vissza; hanem csak bizonyos functiók nyilvánulásainak tartja, melyeket az organismus, különösen az agyvelő az összes idegrendszer közreműködésével kifejti.** De halljuk a modern materialismus egyik legfőbb képviselőjét Büchnert, mit mond a lélek mibenlétéről. Ő „Kraft und Stoff“ című munkájában ezeket írja: „Der Geist ist der zu einer Einheit verwachsene Complex verschiedenerartiger Kräfte, das Denken somit der Effect eines Zusammenwirkens vieler mit Kräften begabter Stoffe, so dass also das Gehirn als Denkmaschine mit der Dampfmaschine zu vergleichen ist, bei welcher der Effect, den sie hervorbringt, etwas anderes ist, als der Dampf, den sie ausstösst. In ähnlicher Weise nämlich, wie die Dampfmaschine Bewegung hervorbringt, er-

* Büchner, Kraft und Stoff: Der Stoff ist unsterblich, unvernichtbar, kein Stäubchen im Weltall, noch so klein oder so gross, kann verloren gehen, keines hinzukommen. Nicht das kleinste Atom können wir uns hinweg- oder hinzudenken, oder wir müssen zugoben, dass die Welt dadurch in Verwirrung gesetzt werden würde, die Gesetze der Gravitation müssten eine Störung erleiden, das nothwendige und unverrückbare Gleichgewicht der Stoffe müsste Noth leiden. Es ist das grosse Verdienst der Chemie in den letzten Jahrzehnten, uns auf's Klarste und Unzweideutigste darüber belehrt zu haben, dass die ununterbrochene Verwandlung der Dinge, welche wir täglich vor sich gehen sehen, das Entstehen und Vergehen organischer Formen und Bildungen nicht auf einem Entstehen und Vergehen vorher nicht dagewesenen Stoffes beruht, wie man in früheren Zeiten ziemlich allgemein glaubte, sondern dass diese Verwandlung in nichts Anderem besteht, als in der beständigen und unausgesetzten Metamorphosirung derselben Grundstoffe, deren Menge und Qualität an sich stets dieselbe und für alle Zeiten unabänderlich bleibt. . . . Die Atome selbst sind an sich unveränderlich, unzerstörbar; heute in dieser, morgen in jener Verbindung bilden sie durch die Verschiedenartigkeit ihres Zusammentrittes die unzählige verschiedenen Gestalten, in denen der Stoff unseren Sinnen entgegentritt, in einem ewigen und unaufhaltsamen Wechsel und Fluss dahineilend. . . . Die ewige Materie musste auch einer ewigen Bewegung theilhaftig sein. Darum ist die Bewegung der Materie ebenso ewig, als diese selbst. Warum dieselbe gerade zu einer bestimmten Zeit jene bestimmte Art der Bewegung annahm, bleibt vorerst allerdings unserer näheren Einsicht verschlossen. — Moleschott, Kreislauf des Lebens: Die schaffende Allmacht ist die Verwandtschaft des Stoffes. . . . Derselbe Kohlenstoff und Stickstoff, welche die Pflanzen der Kohlensäure, der Dammsäure und dem Ammoniak entnehmen; sind nach einander Gras, Klee und Weizen, Thier und Mensch, um zuletzt wieder zu zerfallen in Dammsäure und Ammoniak; hierin liegt das Wunder des Kreislaufs. — Système de la nature, chap. I: L'univers, ce vaste assemblage de tout se qui existe, ne nous offre par-tout que de la matière et du mouvement. . . . Ainsi lorsqu'on demandera d'où est venu la matière? Nous dirons qu'elle a toujours existé. Si l'on demande d'où est venu le mouvement dans la matière? Nous répondrons que par la même raison elle a dû se mouvoir de toute éternité, vu que le mouvement est une suite nécessaire de son existence, de son essence et de ses propriétés primitives, telles que son étendue, sa pesanteur, son impenétabilité, sa figure etc.

** Système de la nature, chap. VII: Ceux qui ont distingué l'ame du corps, ne semblent avoir fait que distinguer son cerveau de lui-même. En effet le cerveau est le centre commun où viennent aboutir et se confondre tous les nerfs répandus dans toutes les parties du corps humain: c'est à l'aide de cet organe intérieur que se font toutes les opérations que l'on attribue à l'ame, ce sont des impressions, des changemens, des mouvemens communiqués aux nerfs qui modifient le cerveau; en conséquence il réagit, et met en jeu les organes du corps, ou bien il agit sur lui-même et devient capable de produire au-dedans de sa propre enceinte une grande variété de mouvemens, que l'on a désignés sous le nom de facultés intellectuelles.

zeugt auch die verwickelte organische Complication kraftbegabter Stoffe im Thierleibe eine Gesamtsumme von Effecten, welche zu einer Einheit verbunden, von uns Geist, Seele, Gedanke genannt wird.“

Hasonló szellemben nyilatkoznak a többi materialisták is, habár a gondolat keletkezésére nézve nem mindig értenek egyet. Így Moleschott a gondolatot az agyvelő phosphortartalmával hozza viszonyba; innen azon mondása: „Ohne Phosphor kein Gedanke.“ Vogt pedig az agyvelő secretiójának mondja, mely szerint a gondolat oly viszonyban áll az agyvelőhöz, mint p. az epe a májhoz.

Ezekből kétségtelenül kitűnik, hogy a materialismus szellemi lényt nem ismer. Mit mi léleknek nevezünk, az szerinte nem egyéb, mint maga az agyvelő, melynek saját szerű constructiójában gyökerezik minden lelki tevékenység. A szellemi élet principiumának önállóságát és az anyagtói függetlenségét, mint vastag képtelenséget egyszerűen tagadja. Büchner idevonatkozólag azt mondja: „Die Seelenfunction ist nur eine besondere Ausrüstungsweise der Lebenskraft, bedingt durch die eigenthümliche Construction der Gehirnmaterialität. Dieselbe Kraft, die durch den Magen verdaut, denkt durch das Gehirn. Alles Gefasel, welches die philosophischen Psychologen von der Selbstständigkeit des menschlichen Geistes und von seiner Unabhängigkeit von seinem materiellen Substrat bis da vorgebracht haben, erscheint der Macht der Thatsachen gegenüber als völlig werthlos. (Kraft und Stoff 122. l.) — Ennél világosabban, de egyszersmind nagyobb cynissal alig lehet beszélni.*

Az ismeret eredetét illetőleg a materialismus oda nyilatkozik, hogy az érzéki észrehevés az egyedüli tényező, mely azt létesíti. Az érzék, t. i. az egyetlen közvetítő az objectum és az agyvelő functiója között. Az objectum az érzékre hatást gyakorol, az agyvelő pedig ezen hatás következtében tevékenységre ingereltetik, mely tevékenység azután az érzékre ható tárgy képzetét hozza létre. Ez oknál fogva oly gondolat, mely érzéki tárgyra nem vonatkozik, objectiv érvényűnek nem tekinthető. A materialismus szerint tehát érzékfölötti, transcendens dolgok nem léteznek; minden speculatio csak nevetséges légbekapkodás és az eszményiuek gondolata csak egy beteges agyvelőnek szüleménye.*

b) A spiritualismus.

A spiritualismus a materialismus ellenében a következő tételt állítja föl:

A lélek szerves testünktől lényegileg különböző, anyagtalan és egyszerű substantia, azaz szellemi lény.

E tételt azután két úton törekszik megalapítani: negative és positive. Negative kimutatja, hogy a lélek 1) testünkkel azonos nem lehet, de 2) a fizikai és chemiai erők complicált kölcsönhatásának productuma sem lehet. Positive pedig kimutatja, hogy az öntudat, ész és akarat oly facto-

* Lotze, Mikrokosmos: Unter allen Verirrungen des menschlichen Geistes ist diese mir immer als die seltsamste erschienen, dass er dahin kommen konnte, sein eigenes Wesen, welches er allein unmittelbar erlebt, zu bezweifeln, oder es sich als Erzeugniss einer äusseren Natur wieder schenken zu lassen, die wir nur aus zweiter Hand, durch das vermittelnde Wesen eben des Geistes kennen, den wir läugneten.

** Moleschott, Kreislauf des Lebens: Ich habe es in meinem zweiten Briefe entwickelt, dass wir ausser den Verhältnissen der Körperwelt zu unseren Sinnen nichts aufzufassen vermögen. Alle Erkenntniss ist sinnlich. — Vogt, Köhlerglaube und Wissenschaft: Mit der Grenze der sinnlichen Erfahrung ist auch die Grenze des Denkens gegeben. — Büchner, Kraft u. Stoff: Der Naturkundige kennt nur Körper und Eigenschaften von Körpern; was darüber ist, nennt er transcendent, und die Transcendenz betrachtet er als eine Verirrung des menschlichen Geistes. — Feuerbach: Nur das Object der Sinne oder das Sinnliche allein ist wahrhaft wirklich. Wahrheit, Wirklichkeit und Sinnlichkeit sind daher Eins.

rok a szellemi életben, melyek nyilvánulásaikban határozottan anyagtalan principiumra mutatnak.

A) Negatív bizonyítás.

1. A lélek a fizikai jelenségeknek és általában testünk életének elve. De azon elv, mely a testet megeleveníti, anyagi nem lehet, mivel különben megfoghatlan volna, hogy miért nem bir minden test étellel.* Ezen érvet sz. Ágoston így fejezi ki: „Jam tu melior es, tibi dico, anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, praebens ei vitam, quod nullum corpus, praestat corpori.“ Conf. lib. X. — De más részről a physiologusok mint kétségtelen tény hirdetik, hogy testünk az assimilatio és excretio törvényei szerint folytonos változásnak van alávetve, minek következtében az bizonyos idő lefolyása után teljesen új anyagi elemekből áll. Ha már most a lélek mint elevenítő elv testinktől lényegileg nem különböznék, szükségképen változnia kellene neki is, minek azonban öntudatunk határozottan ellenmond, mely kétségbevonhatlan tanubizonyosságot tesz személyiségünk identitásáról, melynél fogva lényegünkre nézve a test folytonos változása mellett is mindig ugyanazok maradunk. Személyiségünk identitása tehát arra mutat, hogy van bennünk a testiségen, folytonos változáson kívül egy magasabb elv is, mely lényeges változásnak nincs alávetve, s így mindig ugyanaz marad. És mivel ez elv, mely személyiségünk identitásának állandó alapja, nem lehet más mint a lélek, következik, hogy a test a lélekkel azonosnak nem tekinthető.

2. A lélek a fizikai és kémiai erők saját szerű combinatiójának és azok complicált kölcsönhatásának sem lehet productuma. — E lehetetlenség loginkább kivüláglik a szerves és szervetlen testek közötti ellentétből, mely abban áll, hogy e létalakok mind keletkezésükre és főállásukra nézve, mind pedig képződési és önfentartási módjukra nézve különböznek egymástól. Különböznek egymástól keletkezésükre és főállásukra nézve; mert a szerves testek egyedül generatio által keletkeznek és csak folytonos generatio által állhatnak fön; míg a szervetlen testek a természeti erők történetes összetalálkozásának köszönik keletkezésüket, és főállásuk nem a generatiótól, hanem csak külső kedvező körülményektől függ. — Különböznek egymástól képződési és önfentartási módjukra nézve; mert a szerves testek mindig csirából fejlődnek ki az abban rejlő életerő alapján s növekednek fokozatosan azon határig, melyet a természet nekik kiszabott; önfentartásukat pedig a növekedésükben fölhasznált anyag eltávolítása- és új anyagnak intussusceptiója és assimilatiója által eszközlik: míg a szervetlen testek csak a homogen anyagi elemek iuxtapositiója által képződnek; önfentartásuk pedig a külerők behatása elleni küzdelemben áll. — Kérdjük már most, mi képezi ezen ellentét alapját? Kétségkivül azon lényeges különbség, mely a szerves és szervetlen testekben működő erők között van. De ebből az következik, hogy a fizikai és kémiai erők nem lehetnek az egyedüli szereplők a szerves és szervetlen természetben, mivel ezen esetben azt kellene föltennünk, hogy az élettevékenység is a fizikai és kémiai erők hatáskörébe esik, mi azonban nem állhat: egyrészt

* Sum. Theol. I. Qu. 25. Art. 1: Anima cum sit primum principium vitae in his, quae apud nos vivunt impossibile est ipsam esse corpus, sed corporis actum. . . . Manifestum est enim, quod esse principium vitae, vel vivens, non convenit corpori ex hoc, quod est corpus; alioquin omne corpus esset vivens aut principium vitae. Convenit igitur alicui corpori quod sit vivens, vel etiam principium vitae, per hoc, quod est tale corpus. Quod autem est actu tale, habet hoc ab aliquo principio, quod dicitur actus ejus. Anima igitur, quae est primum principium vitae, non est corpus, sed corporis actus; sicut calor, qui est principium calefactionis, non est corpus, sed quidam corporis actus.

azért, mert ez annyit tenne, mint két ellentétes dolog magyarázatát azon-egy okban keresni; másrészt azért, mert a physikai és chemiai erők tevékenységében mindig és mindenütt csak holt mechanizmus nyilvánul, az élettevékenységnek tehát hatáskörükön belül nyoma sincs. A chemikusok erre nézve a legeglatansabb bizonyítékot nyújtják. Ők ugyanis bármely organikus testet föl tudnak bontani anyagi elemeire, de ezen elemekből chemiai úton ismét új szervezetet létrehozni még eddig nem sikerült egyiknek sem. De nem is fog sikerülni soha, mint azt e tudomány legkitünőbb képviselői maguk is elismerik.* — Abból tehát, hogy az életműködéseket a physikai és chemiai erők minden gondolható combinatiójából sem magyarázhatjuk ki, következtetnünk kell, miszerint a szerves testekben egy külön, a physikai és chemiai erőktől lényegesen különböző erő uralkodik, mely működési körébe fölveszi ugyan a physikai és chemiai erőket is, de ezeknek tevékenységétől lényegesen különböző tevékenységet fejt ki. Ezen erő pedig az életerő vagyis az emberben a lélek levén, kétségtelen, miszerint a lélek a physikai és chemiai erők combinatiójának vagy azok kölcsönhatásának productuma nem lehet.

B) Positiv bizonyítás.

1. Az öntudat. — Ez már magában véve is kétségtelenül bizonyítja a lélek anyagtalanságát. Mert min alapszik az öntudat? Midőn az ember nemcsak azt ismeri meg, hogy gondolkodik, hanem azt is, hogy ő gondolkodik, saját létének tudatára jut. Ebből következik, hogy az öntudat a gondolásnak önmagára és önmaga által közvetlenül saját alanyára való reflectálásán alapszik. Az öntudat lényegét eszerint kettős immanentia képezi. Az egyik a reflexio mint oly működés, mely saját alanyán belül marad; a másik a gondolás alanyának és tárgyának azonsága, amennyiben ugyanazon én az, melyből e gondolás ered és melyre ez reflectál. — Kérdés már most, ily immanens tevékenység létezhetik-e oly elvben, melynek működése az anyaghoz van kötve? Határozottan nem. Mert az anyagi működés, bármily fokozott tökélyű legyen is, mindig csak oly hatást céloz,

* Liebig, Chem. Briefe: Wir sehen zwar die Kraft nicht, welche das widerstrebende Material bewältigt und es zwingt, sich in diese Formen und Ordnungen (von Organismen) zu fügen. Aber unsere Vernunft erkennt, dass in dem lebendigen Leibe eine Ursache besteht, welche die chemischen und physikalischen Kräfte der Materie beherrscht, und sie zu Formen zusammenfügt, welche ausserhalb des Organismus niemals wahrgenommen werden. . . . Unter dem Einfluss dieser nicht chemischen Ursache wirken in dem Organismus auch chemische Kräfte; aber nur in Folge dieser beherrschenden Ursache und nicht von selbst ordnen sich die Elemente und treten zu Harnstoff, zu Taurin u. s. w. zusammen. Eben darum kann der intelligente Wille des Chemikers sie zwingen, ausserhalb des Organismus zu solchen Verbindungen zusammenzutreten, die wie Harnstoff, Taurin u. s. w. keine vitalen, sondern nur chemische Eigenschaften haben, deren kleinste Theilchen sich zu Krystallen ordnen. Aber nie wird es der Chemie gelingen, eine Zelle, eine Muskelfaser, einen Nerv, mit einem Worte einen wirklich organischen, mit vitalen Eigenschaften begabten Theil des Organismus in ihrem Laboratorium darzustellen. . . . Nur die mangelhafte Kenntniss der organischen Kräfte ist der Grund, warum von manchen Männern die Existenz einer besondern, in den organischen Wesen wirkenden Kraft geläugnet, warum den unorganischen Kräften Wirkungen zugeschrieben werden, die ihrer Natur entgegengesetzt sind, ihren Gesetzen widersprechen. — Schopenhauer, Parerga und Paralipomena: Das heutzutage Mode werdende Polemisiren gegen eine Lebenskraft verdient trotz seiner vornehmen Miene nicht sowohl falsch als dumm genannt zu werden. — Burmeister, Geschichte der Schöpfung: Bei den organischen Körpern ist nie die Materie zugleich das die Form bedingende Element, sondern vielmehr umgekehrt, die Form des Organismus ist das Wesentliche, dem die materielle Grundlage untergeordnet wurde. — Dies Vermögen der Organismen, die chemischen Affinitäten der Grundstoffe, d. i. die eigenthümlichen Beziehungen, in denen sie zu einander stehen, zu beherrschen, ist die eine Seite derjenigen Eigenschaften, welche wir mit dem Worte Leben bezeichnen und für welche wir das Wort Lebenskraft als supponirtes Agens annehmen. Was diese Kraft sei, wissen wir so wenig, als was Kraft überhaupt ist.

mely kivüle fekszik, de önmagára nem reflectálhat.* A reflexio teljes hiánya az anyag körében azon roppant ür, melyet a materialismus összes phrasisaival sem képes betölteni; hanem kénytelen az öntudatot, minthogy el sem tagadhatja, megfoghatlan ténynek declarálni. De ez nem is lehet máskép. Mert ha a lélek pusztán anyagi lény és a gondolás az agyvelőnek physiologiai functiója, akkor az öntudat csakugyan mint megfejthetlen aenigma áll előttünk. De éppen azért a logikai következetesség szigorúan követeli, hogy az emberben oly elvet vegyünk föl, melynek alapján az öntudat megfejthető legyen. Hogy az öntudat anyagi működésnek eredménye nem lehet, azt már tudjuk; következésképp annak magyarázatát nem szabad valamely anyagi elvben keresnünk, hanem szükségképpen oly elvet kell felvennünk, mely az anyagtól lényegesen különbözik. Minthogy pedig azon elv, melynek alapján az öntudat megfejthető, az anyagtól csak úgy különbözik lényegesen, ha attól függetlenül is képes tevékenységet kifejteni: következtetnünk kell, hogy az csak szellemi állag lehet, mivel egyedül a szellemi állag bir azon sajátsággal, melynél fogva anyagi substratum nélkül is működhetik. Az öntudat tehát, mint anyagtalan tevékenységnek productuma, határozottan szellemi állagra mutat; e szellemi állag pedig éppen a lélek.

2. A z ész. — Hogy a gondolás, mint eszműködés anyagtalan tevékenység, s hogy ennél fogva azon elv is, mely a gondolásban mint alany nyilvánul, létére nézve az anyagtól független, azt bizonyítja a) azon tagadhatlan tény, hogy az ember képes megismerni nemcsak az érzéki tárgyakat, hanem az érzékfölötti, szellemi dolgokat is, minők: a törvény, erő, erény, bölcsesség, Isten sat.** Ugyanis az emberi ismerőtehetség két ágra oszlik: érzékre és észre. Az érzék fölfogja a külső jelenségeket, hatásköre tehát kiterjed az érzéki tárgyakra; az ész ellenben megismeri azt, mi az érzékekkel viszonyban nem áll, ennek hatásköre tehát kiterjed az érzékfölötti dolgokra. Kérdés már most, minő tevékenység által létesítetik az érzéki, és minő által az észleges ismeret? — Az érzék szervhez levén kötvé, csak úgy foghatja föl a maga tárgyát, ha ez előbb az érzék szervére hatást gyakorol, mely hatás által az érzék tevékenységre ingereltetvén, ez a ható tárgy képzetét létesíti. De mivel az érzéki szervre csak anyagi tárgy képes hatni, önként következik, hogy e hatás által okozott érzéki tevékenység is csak anyagi lehet, mert képtelenség, hogy az ok oly okozatot létesítsen, mely tőle lényegesen különbözik. Ez úgy levén, igen természetes, hogy az érzék az érzékfölötti dolgok fölfogására képtelen, mivel ezek mint anyagtalanok az érzéki szervekre hatást nem gyakorolhatnak. De ha ennek folytán az érzékfölötti dolgok ismerete anyagi tevékenységnek eredménye nem lehet, akkor azon föltétlen törvénynél fogva, mely szerint az ismeretnek meg kell felelnie azon tevékenység természetének, mely tevékenység az ismeretet eredményezi, következtetnünk kell, hogy a gondolás, mely által az érzékfölötti dolgok ismerete éppen létesítetik, az anyagtól független, vagyis anyagtalan tevékenység. Mert ha fölteszszük, hogy a gondolás anyagi tevékenység, akkor az érzékfölötti dolgok rá nézve époly hozzáférhetlenek, mint az érzékre nézve, mely mint anyagi organum csak az anyaggal állhat viszonyban. A gondolás eszerint éppen úgy mint az érzék, csak az

* S. Thom. C. Gent. II: Nullius corporis actio reflectitur super agentem. . . . Intellectus autem supra seipsum agendo reflectitur; intelligit enim seipsum, non solum secundum partem, sed secundum totum. Non est igitur corpus.

** S. Thom. C. Gent. I: Nihil agit, nisi secundum suam speciem, eo, quod forma est principium agendi in unoquoque. Si igitur intellectus sit corpus, actio ejus ordinem corporum non excedet. Non igitur intelliget, nisi corpora. Hoc autem patet esse falsum; intelligimus enim multa, quae non sunt corpora.

anyagi, érzéki tárgyak ismeretét létesíthetné. A gondolás tehát anyagtalán tevékenység, de ha az, akkor a léleknek is, mely a gondolásban, mint alany nyilatkozik, anyagtalannak kell lennie.

Ugyanazt bizonyítja *b*) azon tény, hogy az érzéki tárgyakat nem pusztán anyagiságuk és egységük szerint fogjuk fel, hanem azokban az általánost, a lényeget is megismerjük.* — A lényegnek gondolati képmása a fogalom, mely észműködésnek eredménye. Az érzéki tárgyak lényegét vagyis az általánost ennél fogva nem érzék, hanem ész által ismerjük meg. Az első, mit az ész az érzéki tárgyakban általánosnak ismer, a lét fogalma. E nélkül az ész más fogalmat nem alakíthat, mivel minden egyéb fogalom a lét fogalmának csak közelebbi meghatározása. Csalatkoznék azonban, ki azt vélné, hogy a lét fogalmát és ennek folytán a többi fogalmakat is érzéki képzetünk egyszerűsítése által nyerjük. Mert ha valamely tárgyat pusztán érzéki képzet alakjában gondolunk és csak azt tartjuk meg, mit e képzet tartalmaz, akkor, bármennyire egyszerűsítjük is azt, abstrahálva attól a szint, nagyságot, idomot sat., a legegyszerűbb, mihez jutunk, mindig csak érzéki képzet leendő, t. i. az üres kiterjedés, és sohasem értelmi képzet t. i. a lét. Csak ha az érzéki tárgyat már fogalom alakjában gondoljuk, juthatunk a lét egyszerű képzetéhez azáltal, hogy a fogalomból egyik jegyet a másik után eltávolítunk; de csak azért juthatunk hozzá, mivel azon fogalomnak, melyből kiindultunk, már alapját képezi. — Ez még világosabban kitűnik, ha a lét fogalma helyett az élet fogalmát vesszük. Ezen fogalmat minden értelmi képzet, mely élő lényre vonatkozik, magában zárja. Mit nyújt azonban az érzék, miből ezen fogalmat nyerhetnők? Az érzék a mozgást veszi észre, de csak a külsőleg jelenkezőt. Ha mi azonban valamely mozgó lényt élőnek ismerünk meg, úgy azt is gondoljuk, hogy e mozgó lény önmagát mozgatja; a külsőleg jelenkező mozgást tehát magára az élő lényre mint okára vonatkoztatjuk, azaz a mozgás reális alapját magába az élő lénybe, melyben a mozgás nyilvánul, helyezük. Vajjon létezik-e a mozgásnak oly érzéki képzet, melynek egyszerűsítése által az 'önmagát mozgatónak' fogalmára juthatnánk; vagy nem kell-e az észnek, hogy azt fölfoghassa, az érzéki jelenséget érzékfölötti alapjára vonatkoztatnia? Nem igaz tehát, hogy az érzéki képzetek egyszerűsítése által nyerjük fogalmainkat, hanem csak azáltal keletkeznek azok, hogy az ész a dolgokban megismeri azt, mit az érzék el nem érhet, és arra az érzéki jelenséget mint alapjára vonatkoztatja. — Hasonlóképp csalatkoznék, ki a közképet a fogalommal egyenértékűnek tartaná.

A közkép, mely képzeletünkben több egynemű tárgy szemlélete folytán alakul, s mely valamennyi szemlélt tárgyhoz hasonlít anélkül, hogy valamelyiknek teljesen megfelelné, — hasonlít a fogalomhoz annyiban, hogy általa is azonegy faj különböző egyedei megismerhetők. Mindennek da-

* S. Thom. L. C. — Forma non recipitur in corpore, nisi individuata. Si igitur intellectus esset corpus, formae rerum intelligibiles non reciperentur in eo, nisi ut individuatae. Intelligit autem intellectus res per formas earum, quas penes se habet. Non ergo intellectus intelligeret universalia, sed solum particularia: quod patet esse falsum. — Sum. I. qu. 75. a. 5: Omne, quod recipitur in aliquo, recipitur in eo per modum recipientis. Sic autem cognoscitur unumquodque, sicut forma ejus est in cognoscente. Anima autem intellectiva cognoscit rem aliquam in sua natura absoluta, puta lapidem, in quantum est lapis absolute. Est igitur forma lapidis absolute secundum propriam rationem formalom in anima intellectiva. Anima igitur intellectiva est forma absoluta, non autem aliquid compositum ex materia et forma. Si enim anima intellectiva esset composita ex materia et forma. formae rerum reciperentur in ea ut individuales; et sic non cognosceret nisi singulare, sicut accidit in potentiis sensitivis, quae recipiunt formas rerum in organo corporali.

cára a közkép mégis csak egyedi képzet marad, mivel érzéki képzet. Mint ilyen t. i. nem anyagtalan, hanem anyagi elvvel alapszik; de egyáltalában lehetetlen, hogy egy anyagi elv létesítsen oly képzetet, mely tőle különbözőleg anyagi és ennél fogva egyedi ne legyen. A közkép bir ugyan az általánosság színezetével annyiban, hogy nem tartalmazza mindazt, mi a tárgyon a valóságban jelenkezik; de amit tartalmaz, legyen az sok vagy kevés, az mindig határozott, vagyis az egyediség jellegével bir. Így ha valamely tárgy, p. torony fölött gondolkodunk, képzeletünk előtt annak képe fog lebegni. E kép bármily homályos és határozatlan legyen is különben, mégis csak egyedi képzet marad, s mint ilyen határozott nagyságot, alakot, szintet tartalmaz. Valamint ennek folytán egyrészt lehetséges, hogy mindaz, mit e kép magában egyesít, egy valóságos toronyon is észlelhető, úgy másrészt sok oly valóságos torony létezhetik, melyeken mindaz más-kép van. A fogalomról azonban éppen az ellenkező áll. Ez nem tartalmaz határozott magasságot vagy szélességet, alakot vagy szintet, hanem csak azt, mi a torony lényegéhez tartozik. Miért is annak tartalma, úgy mint az gondoltatik, még nem valósítható. Ez csak akkor történhetik meg, ha tartalma közelebbi határozományokkal hozatik kapcsolatba. Mivel tehát valamely képzet csak azáltal igazán általános, hogy a lényegit fejti ki: azért a közkép, mely az általánosság színezetével bir ugyan, de ezáltal még nem gondolati képmása a lényeknek, a fogalommal egyenértékűnek nem tekinthető. De ha a fogalomnak lényeges sajátása az, hogy a tárgyakban az általánost tünteti föl, akkor nem lehet oly elvnek szüleménye, mely organumhoz van kötve mint az érzék, mivel ez csak az egyedi léttel áll viszonyban; hanem olyannak, mely önmagában szabadon működik, azaz tevékenységében anyagi subjectumhoz nincs kötve.

3. A z a k a r a t. — Az ember törekvő tehetsége is, mint az ismerő tehetség, két ágra oszlik: érzékire és szellemire. Az érzéki törekvő tehetség egyedül a testiség körében mozog; tárgya tehát az érzéki jó s tevékenységét szükségesség jellemezi. A szellemi törekvő tehetség vagy akarat ellenben kiterjed mindenre, mit az ész képes megismerni; tárgya tehát az általános jó s tevékenységét szabadság jellemzi. Hogy az akarat mint szellemi törekvő tehetség csak anyagtalan substantiában gyökerezhetik, az kitűnik annak tárgyából éppen úgy mint szabadságából.

a) Tárgyát illetőleg az akarat nem pusztán érzéki, hanem tisztán szellemi javak (erény, bölcsesség) után is törekedhetik. E törekedés azonban föltételezi az illető javak ismeretét; mert nem a dolgok önmagukban, hanem a megismert dolgok az akaratnak tárgyai. S minthogy a szellemi dolgok ismerete oly elv által nem létesíthető, mely testi organumhoz van kötve; azért a szellemi dolgok oly elvre nézve a kívánás tárgyát sem képezhetik. Minek okáért nem lehetséges, hogy a szellemi javakra irányuló törekvés oly elvből eredjen, melynek léte és tevékenysége az anyaghoz van bilincselve, mert ily elv csak azon benyomásokat érezheti és foghatja föl, melyeket a testek érzéki tulajdonságai a szervekre gyakorolnak. De ha az akaratnak lényeges különbsége az érzéki törekvő tehetségtől abból ismerhető meg, hogy az akarat a szellemi javakra is irányulhat; úgy e különbség még tisztábban nyilvánul az akarat hatáskörének nagysága által. Ugyanis míg az érzéki törekvő tehetség az anyagi dolgokra, és ezek között is arra van szorítva, mi az ember érzéki természetének megfelel; addig azon határok, melyeken belül az akarat mozog, oly kiterjedtek, mint magának az ismeretnek határai.

Nincs semmi oly főséges az égben és oly aljas a földön, nincs oly tiszta erény és oly rút bűn, melyet az ember nem akarhatna. Honnan van ez? Ouan, hogy nem ez vagy az a jó, hanem az általán vett jó saját-

lagos tárgya akaratumknak. A jó alatt nem erkölcsi jót kell itt érteni, hanem azt, mi valamely módon jólétünket előmozdítani képes. De egykönnyen nem létezik dolog, mely, bármily nagy rossz legyen is különben, mégis bizonyos szempontból tekintve jó nem lehet vagy jónak nem látszhatik. Így a hitetlenség kimondhatlan nyomorba dönt, de hizeleg a kevélységnek; a keresztény önmegtágadás súlyos áldozatokat követel, de általa a szellem fölemelkedik az örök javakhoz; a csipős beszéd megsebzí felebarátunk szívét, de alkalmat nyújt élcünket nyilvánosságra hozni. Azon tény tehát, hogy mindazt, mi valamely tekintetben kielégítést képes nyújtani, akarhatjuk: csak abban bírhatja alapját, hogy nem a jónak bizonyos határozott neme, hanem az általános jó képezi akaratumk tárgyát. És ebbe jogosan helyeztetik az akarat és érzéki törekvő tehetség közötti lényeges különbség. Ugyanis mind az érzéki, mind a szellemi törekvő tehetség csak a megismert jó által ingereltethetik tevékenységre. Kell tehát, hogy az érzéki lény is valamely módon a jót megismerje és azt a nem jótól megkülönböztesse. De valamint az érzéki lény sokat megismer, mi létezik, de azért nem tudja, hogy az létezik; ugy hasonlóképen sokat megismer, mi jó, de azért nem tudja, hogy az jó. Az érzéki lény t. i. a tárgyokban tapasztalja azon sajátságokat, melyek által azok rá nézve jók, és így megkülönbözteti az édeset a keserűtől, a lágytól sat.; de azért nem tudja megítélni, hogy valamely tárgy rá nézve ily sajátságok miatt jó. Erre csak az eszes lény képes, mely a tárgyakat önmagára vonatkoztatja mint olyanokat, melyek sajátságaik által valamely tekintetben természetének megfelelnek. Az ész nemcsak azt ismeri meg, mi jó, hanem azt is, hogy és mennyiben jó valami, mely megismerés folytán az eszes lény kíván. Valamint tehát az érzéki ismeret egyedül az anyagi létre, mennyiben az jelenségei által tapasztalható, van szorítva; az észismeret ellenben az összes létre terjed ki: ugy az érzéki törekvő tehetség is az ember érzéki természetének megfelelő anyagi jót; az akarat pedig az általános jót bírja tárgyul.* Az eddig mondottakból csak az következik, hogy az eszes lény mindent kívánhat, mi rá nézve jó, vagyis mi neki élvezetet nyújtani vagy tökélyesülésére szolgálni képes. Mivel azonban minden lény legfőbb tökélyét és élvezetét legnemesebb erőinek teljes kifejtésében találja, az eszes lény pedig legnemesebb erőit csak Isten megismerése által fejtheti ki teljesen; ugy kell, hogy ezen megismerés ne csak azon jóhoz tartozzék, melyet általában akarhat, hanem hogy az rá nézve a legfőbb jó, Istennek intellectualis birtoklása legfőbb boldogsága legyen. Így tehát az akarat azon sajátságában, melynél fogva a jót mint ilyent bírja tárgyul, találjuk az okot, mely miatt az erényt, bölcseséget és Istent kívánhatjuk. De az akarat ezen sajátságában annak szabadsága is gyökerizik. Lássuk ezt közelebbről.

b) Hogy az akarat szabadságából annak teljes különbözőségét az érzéki törekvő tehetségtől kimutathassuk s ennek alapján az akarat elvének anyagtalansága is kitűnjék; hasonlitsuk először össze a növényt az állattal és az állatot az emberrel. Minden lény a tökély annál magasabb fokán áll, minél inkább képes önmagában tevékenységet kifejteni. Eszerint a legalsó fokon a növény áll. Mert az öntevékenységgel s ennek folytán

* S. Thom. C. Gent. — Activum oportet esse proportionatum passivo et motivum mobili. Sed in habentibus cognitionem vis apprehensiva se habet ad appetitum sicut motivum ad mobile: nam comprehensum per sensum vel imaginationem vel intellectum movet appetitum intellectualem vel animale. Apprehensio autem intellectiva, non determinatur ad quaedam, sed est omnium. Appetitus igitur intellectualis substantiæ est ad omnia se habens. Hoc autem est proprium voluntatis, ut ad omnia se habeat: unde et in 1. 3. Ethic. c. 5. Philosephus dicit, quod est possibile et impossibile. l. 2. c. 47.

saját természete által meghatározott törekvéssel bir ugyan; de hiányozván benne az érzékiség, törekvése nem alapszik a jónak megismerésén. Sokkal több önállóságot találunk az állatban, mely azt, mi célirányos törekvéseit kormányozza, a megismerés által birja magában. Mindazonáltal törekvése még nem önhatalmú; mert ha valamit, mi természetének megfelelő, érzékei által fölfog, úgy kényszerítve van azt kívánni. Az emberben végre van egy hatalom, melynél fogva a megismert jót akarhatja is nem is, és következőleg akarata által nemcsak ösztöneit fékezheti, hanem összes tevékenységének tetszésszerű iránnyt is adhat.* Ezen fölény, melylyel az ember a többi lények fölött bir, oly nagy, hogy különösen e miatt nevezetik az ember Isten képmásának. Istennek fönségéhez és méltóságához tartozik, hogy mindent mozgasson és igazgasson anélkül, hogy ő maga valami által mozgattassék és igazgattassék. Istenben tehát a legfőbb tökély nyilatkozik.

Vajjon tehát abból, hogy az ember a természeti lények között legközelebb áll az isteni tökélyhez, nem-e azt kell következtetnünk, hogy az akarat, mely önelhatározó hatalommal bir, az érzéki törekvő tehetségtől, mely érzés által vezetetik, lényegesen különbözik, és pedig azért, hogy egy anyagtalán principiumban gyökerezik. Mert éppen a kötöttség, a hiányos önállóság, a függés mástól sajátja az anyagi dolgoknak; és miben fogjuk keresni annak okát, hogy az érzéki törekvő tehetség azon benyomások által vezetetik, melyeknek az organum alá van vetve, ha nem abban, hogy az érzéki törekvő tehetség elve is létére nézve az anyagtól függ. Hogy azonban még határozottabban kimutathassuk, miszerint az akarat éppen szabadsága által mutat egy anyagtalán lényre mint elvére, lássuk még, mi tartozik a szabad akaráshoz. — Említettük, hogy a szabadság az akarat azon sajátosságában gyökerezik, mely szerint nem ezt vagy azt a jót, hanem az általános jót birja tárgyul. Ennek okáért kényszerítve van ugyan az ember azt, mit minden tekintetben jónak talál, akarni; és azt, mit minden tekintetben habár látszólagosan is rossznak talál, nem akarni; de minden másra nézve, mi egyik tekintetben jó, másik tekintetben pedig habár látszólagosan is nem jó, már határozatlan. Elhatározásra van tehát szüksége, és éppen abban áll szabadsága, hogy képes magát önhatalmilag elhatározni. Az akaró pedig azért határozza el magát, hogy ítéletileg eldönti, vajjon a jónak ismert vagy tartott dolog kívánandó-e vagy nem. S ha bir is annak tudatával, hogy valamely általános norma szerint, legyen az erkölcsi törvény vagy csak életszabály, a dolog nem kívánandó; úgy mégis arra határozhatja el magát, hogy mindennek dacára az adott dolgot akarja: stat pro ratione voluntas.** — Az ily szabad önhatározás azonban föltételezi, hogy az akaró ne csak önmagának tudatával birjon s összes ténykedését saját megfontolásának tárgyává tegye; ha-

* Sum. Theolog. I. qu. 59. a. 1: Cum omnia procedunt ex voluntate divina, omnia suo modo per appetitum inclinatur in bonum, sed diversimode. Quaedam enim inclinatur in bonum per solum naturalem habitudinem absque cognitione, sicut plantae ad corpora inanimata: et talis inclinatio ad bonum vocatur appetitus naturalis. Quaedam vero ad bonum inclinatur cum aliqua cognitione; non quidem sic quod cognoscant ipsam rationem boni, sed cognoscunt aliquod bonum particulare, sicut sensus, qui cognoscit dulces et album et aliquid huiusmodi. Inclinatio autem hanc cognitionem sequens dicitur appetitus sensitivus. Quaedam vero inclinatur ad bonum cum cognitione, qua cognoscunt ipsam boni rationem, quod est proprium intellectus; et haec perfectissime inclinatur in bonum.

** S. Thom. De verit. qu. 22. a. 4: Natura rationalis non solum habet inclinationem in aliquid sicut habent inanimata, nec solum movens hanc inclinationem quasi aliunde ei determinatam sicut natura sensibilis; sed ultra hoc habet in potestate ipsam inclinationem, ut non sit ei necessarium inclinari ad appetibile apprehensum, sed possit inclinari vel non inclinari; et sic ipsa inclinatio non determinatur ei ab alio, sed a se ipsa.

nem hogy a célokat, melyekre törekvését irányítja, és a normákat, melyek által vezetetik, s végre a jónak ismert tárgy különféle vonatkozásait önmagához, ezen célokhoz és normákhoz is megismerje. De mivel kimutatott, hogy mindezen megismerés oly elv részéről, mely csak organumokban működik, lehetetlen; azért következtetnünk kell, hogy az akarat sem bírhatna szabadsággal, ha nem gyökereznék oly elvben, melynek tevékenysége immanens, az anyagtól független.* A végeredmény tehát az, hogy az emberi lélek csak anyagtalán substantia lehet.

c) A materialisták ellenvetései.

1. Az anyagnak oly attributumai vannak, melyek részekre nem oszthatók s ennélfogva egyszerűek, minő a súly, mozgási erő sat. Abból tehát, hogy a gondolás a spiritualisták szerint oszthatlan, egyszerű lelki működés, nem következik, hogy annak elve nem lehet anyagszerű. — Felelet: Az anyag attributumai csak in abstracto oszthatlanok, de nem in concreto, vagyis a substratummal való egyesülésükben is. Így p. ha valamely test három részre osztatik, súlya is ugyanannyi részre fog oszolni. Míg ellenben a gondolás nemcsak in abstracto, hanem az alánnyal való egyesülésében, tehát in concreto, is egyszerű és oszthatlan lelki tevékenység. Mert ha nem volna az, a gondolási funkciók megfejthetlen rejtvények maradnának. Így p. ha tekintjük az ítézés funkcióját, ez nem egyéb, mint két fogalom egymáshoz viszonyának gondolati kifejezése. Már ha e két fogalom egy egészen egyszerű gondolási tényben nem foglaltatnék, a közöttük főálló viszonyt sem tudnók meghatározni. Ha tehát a gondolás in concreto is egyszerű és oszthatlan tevékenység, minden tevékenység lényeges minősége pedig elvének lényeges minőségével ellentétben nem állhat: következtetnünk kell, hogy a lélek, mely a gondolásnak mint egyszerű és oszthatlan tevékenységnek elve, szintén csak egyszerű és oszthatlan, vagyis anyagtalán lény lehet.

2. A lélek csak úgy képes a testet mozgásba hozni, ha azzal érintkezik; de testtel csak test érintkezhetik, következőleg a lélek anyagtalán nem lehet. — Felelet: Az anyag tehetlenségénél fogva önmagát mozgásba hozni nem képes, minek következtében sohasem tehet mozgásokat anélkül, hogy maga külső hatás által mozgásba ne hozassék. De mivel a mozgás mint okozat nyilvánul, oknak is kell lenni, mely azt létre hozza. A mozgás ennélfogva mozgatót, ez pedig egy első mozgatót tételez föl, mely nemcsak más, hanem önmagát is képes mozgatni; mivel nélkülül mozgás nem létezhetnék.** S minthogy oly lény, mely önmozgással bír,

* S. Bonav. in l. 2. Dist. 25. p. 1: Arbitrium idem est, quod iudicium, ad cuius nutum ceterae virtutes moventur et obediunt. Judicare autem illius est, secundum rationem completam, cuius est discernere inter justum et injustum, et inter proprium et alienum: nulla autem potentia novit, quid justum et quid injustum, nisi illa sola, quae est particeps rationis et nata est cognoscere summam justitiam, a qua est regula omnis juris: hoc autem solum est in ea substantia, quae est ad imaginem Dei, qualis est tantum substantia rationalis. Nulla enim substantia discernit, quid proprium et quid alienum, nisi cognoscat seipsam et actum suum proprium: sed nunquam aliqua potentia seipsam cognoscit vel supra seipsam reflectitur, quae sit alligata materiae. Si igitur omnes potentiae sunt alligatae materiae et substantiae corporali praeter solam rationalem, sola illa est, quae potest se super seipsam reflectere; et ideo ipsa sola est, in qua est plenum iudicium et arbitrium in discernendo.

** Sum. I. qu. 3. a. 1: Necessè est id quod est primum ens, esse in actu, et nullo modo in potentia. Licet enim in uno et eodem quod exit de potentia in actum, prior sit tempore potentia quam actus, simpliciter tamen prior est actus quam potentia; quia quod est in potentia non reducit in actum, nisi per ens actu. . . . Omne autem corpus est in potentia. — Caro, Le matérialisme et la science: S'il est scientifiquement établi que la matière n'entre en mouvement que quand elle est sollicitée, qu'elle ne perd son mouvement qu'en le communiquant, ne semble-t-il pas plus analogue à l'esprit de la

anyagi nem lehet, mivel az anyag mint tudjuk önmagát mozgásba hozni nem képes: következik, hogy az önmozgás elvét csak szellemi lényben kereshetjük, mert a szellem az egyedüli reális substantia, mely az anyagon kívül létezik. Ha már most az mondatik, hogy a test a lélek által hozatik mozgásba, ez helyesen van. De mit fognak a materialisták felelni azon kérdésre, hogy a lélek, mely szerintük anyagi, mi által hozatik mozgásba? Önmaga által nem, mert szerintük anyagi; de a test által sem, mert ez egyrésztől szintén anyagi, másrésztől pedig nem mint mozgató, hanem mint mozgatót jelenkezik. Téves tehát a materialisták azon állítása, mely szerint a lélek, mivel a testet mozgásba hozza, csak anyagi lény lehet. — Mivel azonban minden transiens mozgás föltételezi, hogy a mozgató és mozgatót egymással érintkezzék, azon kérdés merül most föl, hogy a lélek mint szellemi lény miképen érintkezik a testtel? Erre nézve különbséget kell tennünk a physikai és dynamikai érintkezés között. Physice egyedül a testek érintkeznek, dynamicen ellenben a szellem érintkezik az anyaggal. Hogy a szellem az anyaggal nem érintkezhetik oly módon mint a testek, az világos; mert ily érintkezéshez a szellemi substantia kiterjedése szükségeltetnék. A szellem csak azáltal érintkezik az anyaggal, hogy arra hatást gyakorol. S mivel a hatás nem tétel föl kiterjedést, hanem csak erőt, a szellem pedig lényegileg erő; azért a lélek a maga testével ily módon érintkezésbe léphet. Megjegyzendő azonban, hogy a dynamikai érintkezés a physikaitól több tekintetben különbözik. Mert először, itt a nem osztható érinti az oszthatót, mi testek között nem lehetséges. A matematikai pont oszthatlan ugyan, de csak oszthatlant, azaz egy másik matematikai pontot érinthet. A szellemi substantia oszthatlansága egészen más jellegű. Úgyanis a pont a vonalnak (tehát mennyiségnek) határa, és következőleg a térben mindig határozott helyzettel bir, melyen túl nem terjeszkedhetik; a szellemi substantia ellenben oszthatlan, mivel nincsenek quantitativ részei, s valamint létezésére nézve nincsen a térben egy pontra szorítva, úgy a testben is nincs számára meghatározott pont, melyben azt egyedül érinthetné. Továbbá másodszor, a testek csak külső fölületeikben érintkezhetnek, míg a szellem az egész testet érintheti. Mert az erőszeti érintkezés annyira terjed, mennyire a test a változtató befolyásnak alávethető; ez pedig történhetik a test minden részére nézve. Végre harmadszor, az érintő test mindig az érintetten kívül marad, míg a szellem a testet áthatja és abban szabadon mozog.*

méthode expérimentale d'en conclure que le mouvement a été communiqué à la matière, qu'il lui a été imprimé du dehors? Des phénomènes de mouvement produits et transmis dans une matière inerte, voilà tout que nous saisissons de l'intelligible à l'origine de toute science physique et naturelle. J'admets volontiers, que toutes les séries de mouvements si variés qu'on appelle ordinairement les forces physiques se ramènent par l'analyse expérimentale à une principe unique, le mouvement déployé dans une variété infinie des effets. Reste à savoir, quel est le principe du mouvement. Tout est là. Or je ne saurais comprendre en quoi cette conception de l'unité des forces physiques serait en opposition avec l'idée, que nous nous faisons d'une principe créateur, moteur et organisateur de la matière. La métaphysique ne serait-elle pas, au contraire, autorisée à dire au nom de progrès le plus récents des sciences positives, qu'elle y trouve cette double base, où s'appuie sa démonstration la plus connue: une matière inerte, un mouvement communiqué.

* Sanseverino, Phil. Christ. Anthr. -- In primis, cum moveri sit, „actus existentis in potentia“, producere motum magis ad substantias immateriales, quam ad materiales, pertinet. Etenim nihil potest transire de potentia in actum, nisi per id, quod est actu. Atqui substantiae intellectuales magis actu sunt, quam corpora. Ergo ad illos magis, quam ad substantias corporeas pertinet aliquid movere. „Agunt substantiae intellectuales in corpora, et movent ea, cum sint immateriales, et actu existentes.“ Ut vero quomodo substantia immaterialis corpus tangat, et moveat, intelligatur, distinguendus est contactus quantitatis, qui proprius corporum est, a contactu virtutis.

3. Nincs adaequat fogalmunk sem az anyagról, sem a gondolásról. Nem állíthatjuk tehát egész határozottsággal, vajjon az anyagban nem létezik-e mégis oly erő, mely gondolás alakjában nyilvánul, ha az anyag szerves alakot ölt. Ez lehetséges annyival is inkább, minthogy a szerves anyagban sok oly erőt találunk, melyek a szervesen anyagban teljesen hiányzanak. — Felelet. De fogalmunk az anyag- és gondolásról mégis olynemű, hogy a kettő közötti ellentétet minden kétséget kizáró bizonyossággal megismerhetjük. Mindkettőben t. i. oly tulajdonságokat találunk, melyek összeférhetlenek s ennek következtében egymás mellett meg nem állhatnak. Így az anyag osztható és kiterjedt, a gondolás ellenben oszthatatlan és egyszerű; az anyag tehetetlen, mert csak külső ok hatása által lép tevékenységbe, a gondolás ellenben szabadon működik, mert a gondolatok függetlenül minden külső ok hatásától bármely irányba terelhetők; az anyag végre határolt, míg ellenben a gondolásnak korlátai nincsenek, mert a mennyiséget, arányt, alakot a végtelenig nagyobbíthatja és kisebbítheti, s megismeri az általánost, mely körére nézve potentialiter határtalan. — Mindenesetre, ha oly erőről volna szó, mely magában véve az anyag ismeretes tulajdonságaival nem ellenkezik, azt mondhatnók: nem tudjuk, vajjon ezen erő attribútuma-e az anyagnak vagy nem, ha t. i. positiv okaink nem volnának az egyik vagy a másik eset állítására. De ellenben, ha oly erőről van szó, melyről teljes bizonyossággal tudjuk, hogy az anyagnak általunk ismert tulajdonságaival ellenkezik, akkor azon állítást, hogy a gondolás az anyagnak valamely rejtett erején alapulhat, csak a józan ész teljes megtagadásával lehetne föntartani.*

Primo contactu tangencia dicuntur ea, quae uniuntur secundum ultima quantitatis; unde in corporibus oportet mutuum esse tactum. Contactus virtutis pertinet ad ea, quae, etsi in quantitibus ultimis non tangant, dicuntur nihilominus tangere, in quantum agunt. Hoc autem tactu substantia immaterialis, quae est indivisibilis, potest movere corpus, quod est quaedam quantitas divisibilis. Nam tactu corporeo id, quod est indivisibile, puta punctum, non potest tangere, nisi aliquod indivisibile; et tactu virtutis substantia immaterialis potest tangere quantitatem divisibilem. „Substantia intellectualis, quamvis sit indivisibilis, potest tangere quantitatem divisibilem, in quantum agit in ipsum. Alio enim modo est indivisibile punctum, et substantia intellectualis. Punctum quidem est sicut quantitatis terminus, et ideo habet situm determinatum in continuo, ultra quem porrigi non potest; substantia autem intellectualis est indivisibilis, quasi extra genus quantitatis existens, unde non determinatur ei indivisibile aliquid quantitatis ad agendum.“ S. Thom. C. Gent.

* Locke azon véleménye sem állhat, mely szerint lehetséges, hogy Isten a gondolást mint attributumot oltotta az anyagba, minek folytán a gondolás tényéből a gondolás elvének anyagtalanságára határozott következtetést sem vonhatunk. — We have the ideas of matter and thinking, but possibly shall never be able to know whether any mere material being thinks or no; it being impossible for us, by the contemplation of our own ideas without revelation, to discover whether Omnipotency has not given to some systems of matter, fitly disposed, a power to perceive and think, or else joined and fixed to matter, so disposed, a thinking immaterial substance: it being, in respect of our notions, not much more remote from our comprehension to conceive that God can, if he pleases, superadd to matter a faculty of thinking, than that he should superadd to it another substance with a faculty of thinking; since we know not wherein thinking consists, nor to what sort of substances the Almighty has been pleased to give that power which cannot be in any created being but merely by the good pleasure and bounty of the Creator. — — — and in the present question about the immateriality of the soul, if our faculties cannot arrive at demonstrative certainty, we need not think it strange. Essay, Book IV. Chap. III. — Hogy kitűnjék, vajjon bizonyos attributum valamely substantiának tulajdonítható-e, csak azt kell vizsgálnunk, van-e a substantiának oly attribútuma, melylyel amaz belsőleg ellenkezik. Ha ellenkezik, a substantiának nem tulajdonítható; mert azonegy substantiának összeférhetlen attribútumai nem lehetnek. De a gondolás az anyag ismert attribútumaival — minő: a kiterjedés, oszthatóság, határoltság s a t. — homlokegyenest ellenkezik, a mi pedig belsőleg ellenkezik, azt Isten sem teheti lehetővé; az anyag tehát még istenileg sem lehet gondolási erővel fölruházva.

4. Az agyvelőtől különböző lélek fogalmára a spiritualisták úgy juttattak, hogy az agyvelőben működő és attól realiter el nem választható erőt abstractio által önállósították és azt mint ilyent anyagtalan substantiának nevezték el. — Felelet. Ez puszta állítás, mely még bebizonyítva nincs; de ha a materialisták annak bebizonyítását megkísérlének is, sem juthatnának eredményre. Mert ha minden lelki működés, tehát a gondolás is, nem egyéb mint az agyvelőnek physiologiai functiója, akkor az abstractio egyáltalában lehetetlen, mivel az agyvelő mint egyedi organum csak az egyedivel áll vonatkozásban, míg ellenben az abstract gondolat mindig általános. De még kevésbé lehetséges az abstractio, ha alatta az említett „psychologiai abstractiót“ kell értenünk. Mert ezen esetben el kellene fogadnunk, hogy az agyvelő saját lényeges működését önmagától abstrahálja. De világos dolog, hogy ez csak egy másik működés által történhetnék meg; mert az abstraháló nem maga az abstractum. Melyik már most ezen másik működés? Hiszen akkor az agyvelőben utójára két lényeges gondolási functiót kellene fölvennünk, melyek közül az egyik abstrahál, a másik pedig abstraháltak. Ime a képtelenség, mely a materialisták állításából következik.

5. A lelki élet kifejlődése a testi szervezet s különösen az agyvelő kifejlődésével párhuzamosan halad; a szellemi erő tökélye az agyszervezet tökélyével a legszorosabb viszonyban áll; az agyvelő beteges állapota vagy hibás szerkezete a gondolási tevékenységet is zavarja; az agyvelő működésének fokozatos hanyatlása a szellemi élet csökkenését is vonja maga után sat. Mindez a mellett bizonyít, hogy maga az agyvelő képezi a szellemi élet elvét, minek következtében a lélek anyagtalan substantia nem lehet. — Felelet. Tagadhatlan, hogy az agyvelő a szellemi állapotok létrehozásában résztvesz; de ebből még nem következik, hogy a szellemi tevékenység elve az agyvelővel azonos. Mi már abból is kiderül, hogy nem lehet agyműködést fölmutatni, mely a gondoláshoz csak távolról is hasonlítana. De különben a fölállított praemissákból, ha azok legalább általánosságban helyesek is, csak az következik, hogy az agyvelő a lélek organumának tekintendő. Ha ennél többet következtetünk, már sokat és így mit sem bizonyítunk. Mert ha az említett praemissákból azt lehet következtetni, hogy maga az agyvelő a szellemi tevékenység elve; úgy époly jogosan azt is következtethetni, hogy minden tevékenység, mely valamely organum által hajtatik végre, magában az organumban bírja elvi okát. Ez azonban oly képtelenség, melyet csak az elfogult elméjű nem képes belátni. De ez még nem minden. A materialismus e következtetése csak akkor birna alappal, ha az idézett jelenségeket egy az agyvelőtől állagilag különböző elv fölvétele mellett észszerűen megmagyarázni nem lehetne. Mi azonban nem áll. Mert a szellemi tevékenység függése az agyvelőtől igen természetesen értelmezhető, ha az agyvelő a lélek organumának tekintetik. Minél tökélyesebb ezen organum, annál nagyobb szolgáltatára van a léleknek, és minél tökéletlenebb, annál inkább akadályozza és megnehezíti a szellemi tevékenységet.*

* Ha Büchner azt mondja: „Die vergleichende Anatomie zeigt, dass ein constantes, aufsteigendes Verhältniss der materiellen und Grössenbeschaffenheit des Gehirns zur geistigen Energie durch alle Thierarten hindurch bis hinauf zum Menschen als Gesetz obwaltet“, — és ebből azt következteti, hogy az ember és állat között csak fokozati különbség van, nagyon téved. Mert először már maga a praemissa helytelen, a mennyiben az embernek agyveleje sem absolute, sem relative nem a legnagyobb; sőt még az sem bebizonyított tény, hogy a genialis ember állandóan nagyobb agyvelővel bír, mint az idiota. De másodszor, ha a praemissa helyes volna is, még akkor sem következne a zártétel, mivel még mindig fönmaradna az ellenmondás az értelmi functio és az anyagi subjectum között. — J. Moreau, Journ. d. Savants 1860 p. 395: Nous doutons qu'il se

6. Bármennyire anatomisáljuk is a testet, a léleknek nyomát sem találjuk. Még képzelni sem tudjuk magunknak, hogy a lélek a testnek melyik részében székelhetne. A psychologusok csak következtetnek valamire, mit léleknek neveznek, de azt fölmutatni nem tudják.* — Felelet. A materialismus tehát azt kívánja, hogy a psychologusok neki láthatóvá tegyék a lelket. Nem veszi észre, hogy, ha ez lehetséges lenne, éppen neki volna igaz; mert akkor a lélek már nem volna többé anyagtanlány, hanem a testnek csak egy része. De vajjon a materialismus mindent képes-e fölmutatni és szemmel láthatóvá tenni, amit állít? Melyik materialista látott már atomokat vagy tömecszerőket? Egyik sem. Csak képzelni tudják az atomokat, a testeket pedig az atomokból összetéve gondolják.** És mégis úgy szerepeltetik az atomokat mint kétségbevonhatlan létalapokat. S ha kérjük, mi nyújt nekik bizonyosságot az atomok létéről, bizonyára csak az lehet a válasz, hogy az okozatból az okra való következtetés; amennyiben az atomerő hatása az okozat, az erővel fölrüházott atom pedig az ok. De nem ugyanezt teszik-e a psychologusok is, midőn az öntudatban nyilatkozó tevékenységből a lélek létre és természetére következtetnek? Vagy talán a spiritualismusnak már nem áll jogában ezt tenni? Az már csak minden logika ellen volna, ha az okozatból az okra való következtetést az egyik esetben jogosnak ismernők el, a másikban ellenben mint nem jogost elvetnők.

Ezek után térjünk most át az emberi lélek egységére.

4. §.

Az emberben háromféle élettevékenységet különböztetünk meg: vegetatív élettevékenységet, mely egyedül a szerves test föntartására szorítkozik; sensitív élettevékenységet, melynek körébe az érzés és önkényes mozgás tartozik; s végre intellectív élettevékenységet, mely a gondolás és akarásban nyilvánul. Midőn e három élettevékenységgel szemben a lélek egységét hangoztatjuk, ez alatt azt akarjuk érteni, hogy az ember-

rencontre aujourd'hui un seul individu, pourvu de quelques connaissances en physiologie, qui se persuade que l'esprit se pèse au poids du cerveau, se mesure sur la grosseur de la tête, sur la développement comparatif des diverses parties de l'encéphale, que les innombrables aptitudes ou dispositions intellectuelles, morales et affectives se dessinent en ronde-bosse à la surface du crâne. — Sanseverino, Phil. Chr. Anthr. — „Illi, inquit Aquinas, in quibus virtus imaginativa et cogitativa et memorativa est melius disposita, sunt melius dispositi ad intelligendum.“ Quare in iuventute saepe auctior est intelligentiae vis, quam in senectute, siquidem instrumenta corporis in illo statu validiora sunt, ac proinde perfectiores sunt facultates illae sensitivae. Exinde etiam perspicitur, quomodo organorum perturbatio exercitium intellectus perturbet. „Debilitatur intellectus ex laesione alicuius organi corporalis indirecte, in quantum ad eius operationem requiritur operatio sensus habentis organum.“ Ob eandem rationem a causis, quae in corpus agunt, intelligentiae evolutio pendere dicenda est. — Sum. III. qu. 15. a 4: Cum anima sit forma corporis, consequens est, quod unum sit esse animae et corporis, et ideo, corpore perturbato per aliquam corpoream passionem, necesse est, quod anima perturbatur per accidens, scilicet quantum ad esse, quod habet in corpore.

* Virchow, Ges. Abhandl. — So lange nicht eine besondere Seelensubstanz gefunden, und deren Wirkungen auf physikalische Masse zurückgeführt seien, habe die Annahme einer materiellen Seele keinen wissenschaftlichen Werth. — Vogt, Köhlerglaube u. Wissenschaft: Man zeige uns die Seele, man überzeuge die Sinne von ihrer Existenz, man mache, dass man sie sehen, riechen, hören, schmecken, fühlen kann.

** Büchner, Kraft u. Stoff: Ein Atom nennen wir einen kleinsten Stofftheil, den wir uns als nicht mehr theilbar oder doch als nicht mehr theilend vorstellen, und denken uns allen Stoff aus solchen Atomen zusammengesetzt. — Virchow, Gesamm. Abhandl.: Man setzt für die allgemeine Anziehung der Materie, die wir nicht weiter zu erklären vermögen, die Anziehungskraft oder Gravitationskraft ein, ohne dass es jedoch möglich ist zu sagen, was sie eigentlich wirkt.

ben csak egy lélek van, mely nemcsak a gondolás és akarásnak, tehát az intellectív életnek, hanem közvetlenül a sensitív és vegetatív életműködéseknek is elve. A lélek ezen életfunkciókat mindenesetre különböző erők által hajtja végre; de állagilag véve ezen különböző életfunkciók elve egy és ugyanaz, t. i. a lélek. Az ember lényege eszerint két alkatrészből áll: test és lélekből. E kettőnek lényegegysége teszi az embert, s kívülük még egy harmadik alkatrész nem létezik (dychotomismus). Mindazonáltal voltak és vannak most is bölcselek, kik e nézettől eltérőleg mást tanítanak. Így:

Plato szerint az ember lényege három állagra vezetendő vissza: az eszes lélekre vagy szellemre mint a gondolás és akarás elvére; az esztelen lélekre mint az érzéki élet elvére; és a testre (trychotomismus). A szellem szerinte, mivel már az eszményi világban létezik, mielőtt a szerves testtel egyesítették, isteni természetű és halhatatlan; székhelye pedig a fejben van. Az esztelen lélek, mely a szellem uralma alatt áll és halandó, két részre oszlik: az egyik a bátorság (thymos), más szóval az indulatteljes akarat, mely a szívben honol; a másik a kívánság (epithymia), más szóval az érzéki vágyak és szenvedélyek tehetsége; ennek székhelye az altestben van. A lélek ezen háromságát következőképpen törekszik megalapítani. Sokszor történik, úgymond, hogy az emberben ellenirányú mozgások (szerinte a lélek lényegileg mozgás) támadnak, hogy az érzékiség olyasmi után törekszik, mit az ész tilt, vagy hogy a harag az ész ellen felzúdul. Az egységes lény önmagával ily ellenmondásba nem jöhet; kell tehát, hogy ama küzdelmet magunknak megmagyarázhassuk, a különböző mozgásoknak, melyek bennünk egymással ellentétbe lépnek, realiter különböző elveket is alapul fektetni; és mivel ama mozgások általában háromféle, az emberben háromféle lelket is kell fölvennünk. E három lélek egymáshoz viszonyára nézve pedig oda nyilatkozik, hogy a szellem és kívánság az emberben a két ellensark, melyek a bátorság által vannak közvetítve. A thymost orozslánhoz hasonlítja, míg az epithymiát egy sokfejű hydrához. A thymos természeténél fogva az ész részén áll és azt támogatja a hydra elleni harcban, mely miudig az ész ellen föllázadni törekszik. Végre a test és lélek közti viszonyt illetőleg az tanítja, hogy a lélek a testtel szemben mint *causa movens* tekintendő; tehát oly viszony van közöttük, mint a kormányos és hajó között. A test csak organum, melylyel a lélek él, midőn kifelé tevékeny. Ez okból a tulajdonképeni embert csak a lélek teszi (anima utens corpore). Hasonló nézetben valának későbbben a manichaeusok és apollinaristák, kik a szellem és lélek között szintén lényeges különbséget állítottak föl.

Descartes szerint a lélek lényegét a gondolás és csakis a gondolás teszi, minek következtében a vegetatív és sensitív életműködések nem gyökerezhetnek a lélekben, hanem azok kizárólag a testnek sajátjai. A test ennél fogva nem a lélek által él és érez, hanem önmaga által függetlenül a lélektől. S minthogy a természetben immanens életelv (forma substantialis) nem létezik, s ennek folytán egy az eszes lélektől különböző testi lélek képtelenség: a testet úgy kell tekintenünk mint a lélektől függetlenül élő önmozdonyt (automat). Ezen önmozdony életműködéseit Descartes tisztán mechanikai úton törekszik megfejteni. Evégre fölvesz bizonyos állagi életmelegséget, mely szerinte a szívben honol, honnan az a vérbe fut szét és azt eleveníti, mi által első sorban a vegetatív életműködések elvét képezi; de második sorban a sensitív élet alapját is magában foglalja. Ugyanis a vérből bizonyos életszellemeket (esprits animaux, a vér legfinomabb s legmozgékonyabb részei) választ ki, melyek az agyvelőbe nyomulnak s onnan az idegekbe és izmokba ömlenek szét, mi által köz-

vetlenül mind az érzést, mind a mozgást eszközlik. Midőn t. i. valamely kültárgy az érzékekre benyomást gyakorol, ezen benyomás az érzékidegekben levő életszellemek által az agyvelőbe vezetetik, melynek centrumában, az úgynevezett tobozmirigyben (conarion), érzetté alakul. Ha aztán az érzet nagyobb intenzitással bír, az életszellemek is nagyobb energiával fognak a mozgásidegekbe és izmokba nyomulni, s így testi mozgást előidézni. Mindezen életfunkciókkal szemben a lélek csak néző szerepet visz; s eszerint a testtel nem képez lényegegységet, hanem abban pusztán lakik, és pedig összekötöten az egész organismussal, mégis úgy, hogy az organismus egy különös része képezze azon szervet, mely a test és lélek összekötését eszközli.

Ezen szerv a conarion, hol a lélek közvetlenül érintkezik a testtel. A lélek tulajdonképeni lakhelye tehát az agynak centrumában van. Mindazonáltal a test és lélek közti érintkezés nem lehet realis; mert a lélek mint szellemi állag, melynek lényege pusztán a gondolásban áll, s mely a testtel lényegegységbe nincs összekötve, testi szerverre physikai befolyást nem gyakorolhat. Ezen érintkezés ennél fogva csak idealis lehet, melynek értelmezését Descartes az alkalmi okok fogalmára alapítja. Eszerint ugyanis, midőn az életszellemek közvetítése által a conarionban érzet támad, ez alkalmi ok arra nézve, hogy a lélekben ezen érzetnek megfelelő képzet keletkezzék. És viszont, midőn a lélek valamely testi mozgás végrehajtására határozza el magát, ez alkalmi ok arra nézve, hogy az életszellemek a conarionban aktivitásba lépven, a testi mozgást létesítsék. — Ez az úgynevezett occasionalismus, melynek Descartes után különösen Geulinx és Malebranche voltak kitünőbb képviselői.

Leibnitz a testet a lélekkel szemben szintén önállóan tekinti, oly élettevékenységet tulajdonítván neki, melynek elve nem a lélek. — Leibnitz psychológiája nem egyéb, mint monadológiájának alkalmazása az emberi természetre. Hogy ennél fogva az ember lényegére vonatkozó nézetét tisztán felfoghassuk, szükséges leendő először monadologiai alaptételeivel megismerkednünk. — Ő mindenekelőtt tagadja Descartes ellenében a testek végtelen oszthatóságát. Szerinte a testek osztásában végre oly részekhez kell jutnunk, melyek többé nem oszthatók. Ezen egyszerű részek a monadok. Minden monas lényegileg erő, mely nélkül nem gondolható. Nem tiszta erő ugyan, mely minden potentialitást kizár, mert actus purus egyedül Isten; de activ erővel kell bírnia, mivel ez az állag lényegéhez tartozik, minden monas pedig egy önálló állagot képez. Ezen activ erő két alakban nyilvánul: mint perceptio és appetitus. A perceptiónál fogva minden monas képes —, az appetitusnál fogva pedig törekszik az universumot visszatükrözni. A perceptio tehát vis repraesentativa universi, az appetitus ellenben eszközli, hogy a vis repraesentativa aktivitásba lépjen. Eszerint minden egyes monas az universumnak egy élő tükre. Minden monas továbbá modificálható, amennyiben az universumot különbözőleg tüntetheti elő.

Ezen modificatio elve azonban az appetitus levén, a monas csak önmagát modificálhatja, mi ismét egy általános törvényt tételez föl, mely által a modificatiók folyamata szabályozva legyen. E törvény abban áll, hogy minden következő modificatio elégséges okát állandóan a legközelebbi megelőzőben bírja. A monas successiv modificatiói eszerint egy összefüggő láncolatot képeznek, melyben minden megelőző modificatio mint a következőnek elégséges oka, ezt szükségképen maga után vonja. Ez így levén, realis kölcsönhatásról az egyes monadok között szó sem lehet. Mivel azonban a lények között mindenütt mutatkozik tényleges kölcsönhatás, azon kérdés támad, miképen értelmezendő az? Erre nézve Leibnitz azt

feleli, hogy a monadok kölcsönhatása pusztán eszményi, mely mint ilyen az isteni észben van praeformálva.

Isten ugyanis, midőn a világ teremtésekor a monadokat egymással összerendezte, tekintettel volt minden egyes monasra, oly állásba helyezvén azt a többiek irányában, hogy tevékenységének összes mozzanatai minden pillanatban pontosan megfelelnek a többi monadok tevékenységi mozzanatainak. Isten ezt tehette, mivel minden egyes monasban a modificatiók oksági láncolatát előre látá, s ennek folytán az egyik monas modificatioinak egész láncolatát a többi monadok modificatioinak láncolataival összehangzásba hozhatta. És ebben áll az úgynevezett harmonia praestabilita.

Leibnitz az egyes monadok között fokozati különbséget is állít föl. E különbség szerinte a perceptio és appetitus kisebb vagy nagyobb fokú tökélyén alapszik. Némely monadok ugyanis bizonyos kábultsági állapotban vannak, melynél fogva egészen homályos perceptioval bírnak; ezek a meztelen monadok (monades nues). Mások ellenben álomszerű állapotban vannak, mi által az universumot csak álomszerűen tükrözik vissza; ezek a növényi lelkek. Mások ismét már érzésre emelkednek és ezáltal az universumot is világosabban repraesentálják; ezek az állati lelkek. Mások végre tiszta és világos öntudattal bírnak, melynek alapján az universumot is tisztán és világosan tüntetik elő; ezek az emberi lelkek. Valamennyi fölött áll a feltétlen monas, mely az universumról teljesen adaequat ismerettel bír; e monas Isten. — Különbséget tesz még központi és körületi monadok között. Központi monas (lélek) az, mely valamely monas-csoportban a centrumot képviseli és abban az uralkodó; körületi monadok (monades nues) ellenben azok, melyek a központi monas körül csoportosulnak és annak alárendelvék. — Ezek előrebocsátása után lássuk már most, miképen értelmezte Leibnitz az ember lényegét? Szerinte minden organikus test lényege abban áll, hogy egy központi monas körül a meztelen monadok bizonyos sokasága mint testiség csoportosul. A központi monas viszonyítva testéhez a vinculum substantiale — a lélek —, mely jelenléte által a körüle csoportosult meztelen monadokat egy egységes testté egyesíti.

Az emberi lélek eszerint egy monas, mely a testnek centrumában mint vinculum substantiale uralkodik, s a realis világot idealiter magában foglalja; a test ellenben a lélek körül csoportosult meztelen monadok aggregategysége. — A test és lélek kölcsönhatása, mivel realis nem lehet, a harmonia praestabilita szerint értelmezendő. Ugyanis a lélek összes modificatioi öntevékenységből folynak ki, melyek mint ok és okozat egy szakadatlan láncolatot képeznek. Ugyanez áll a testre nézve. De az Isten a testet és lelket, úgy szintén azok modificatioinak láncolatait öröktől fogva megismerte és ezen megismerés szerint a lelket oly testtel kötötte össze, melynek modificatiói pontosan megfelelnek a lélek modificatioinak. A kettőnek tevékenysége tehát állandó összhangzásban van. Ha a testben valamely érzet keletkezik, akkor a lélek ugyanazon pillanatban az ezen érzetnek megfelelő ideát hozza létre, mivel ezen pillanatban éppen ennek kell a lélek legközelebbi megelőző modificatiójából folynia. És ha a lélek egy akarati tényt idéz elő magában; akkor a testben ugyanazon pillanatban hasonló okból a megfelelő mozgás keletkezik. Test és lélek tehát úgy viszonylanak egymáshoz, mint két tökélyesen együttjáró óra.

G u n t h e r szerint a lélek (Psyche) lényegileg különbözik a szellemtől (Geist); de a testtől különböző állapot nem képez. A lélek csak természetelv (Naturprincip), mely az emberben a bensőség (Verinnerung) legmagasabb fokára emelkedett. Innen természetléleknek (Naturpsyche) is nevezetik. A természetelv t. i. az organikus lényekben mindig magasabb és

magasabb bensőségre törekszik, míg végre az emberi testben teljes bensőségre jut. A bensőség ezen legmagasabb fokán mint emberi természetlélek lép föl, amidőn nemcsak vegetative és sensitive, hanem fogalomképzőleg is tevékeny. A fogalom tehát mint az általánosnak gondolata hozzá tartozik. Öntudatra azonban nem tud emelkedni; ez csak a szellemnek sajátja, mely közvetlen isteni teremtés által a természetlélek fölé helyzetetik. A szellem a jelenséget alapjára vezeti vissza, hozzá tehát az eszme tartozik, mivel az nem egyéb mint a jelenségnek alapjában való felfogása. A szellem eszerint saját tevékenységét önmagára mint alapra vonatkoztatván, öntudatra, az én gondolatára jut; innen a természeti jelenségek alapjának felfogásához halad; és végre Istennek mint minden dolgok végső alapjának ismeretére emelkedik.

Herbart psychológiája sokban hasonlít Leibnitzéhez. Szerinte is az emberi lélek egy központi reale (monas), vagyis absolute létező, egyszerű és változhatlan lény, mely a körületi realékhoz azaz testéhez viszonyítva, mint az én substantiája jelenkezik. Mibenléte, mint általában minden realeé, előttünk ismeretlen; mi csak mint a változó én állandó alapját ismerjük meg. Egyedüli tevékenysége az önfentartás (Selbsterhaltung), melynél fogva a körületi realék behatásának (Störung) ellenáll. Mint egyszerű reale nem képezheti a testnek életelvét, mivel ezen esetben a testre realis befolyást kellene gyakorolnia, holott a realék birodalmában causa transiens nem létezik. A léleknek csak a szellemi mozgékonyosság (geistige Regsamkeit) tulajdonítandó; az élet ellenben a testhez tartozik. A lélek ennél fogva csak lakik az önmaga által élő testben, mely benlakása közvetítve van az idegrendszer által. Ez t. i. egyedül a lélek és nem a vegetatív élet szolgálatára van, amennyiben a lélek általa van a testbe oltva. Herbart eszerint a sensitiv életműködések elvül még a lelket tekinti ugyan, de a vegetatív életet attól függetlennek tartja.

Lotze az életet általában mint a physikai és chemikai erők complicált összehatásának productumát tekintvén, ezen elvétől consequenter az emberre nézve sem térhet el. Ő tehát azt állítja, hogy az emberben is a testi (vegetatív és sensitiv) élet a physikai és chemiai erők összműködésének eredménye, s hogy ennél fogva a lélekre mint ezen élet elvére szükség nincs, sőt azon föltevés, mintha a lélek a testnek egyedüli életelve volna, határozottan elvetendő. Így tehát szerinte is a test és lélek között benső egység nem uralkodik. A test a lélekre nézve egészen külsőleges és idegen elem marad, melynek életével a lélek semmiféle viszonyban nem áll.

A vitalisták végre a lélek és test között közvetítőül az életerőt állítják föl. Szerintök a lélek az életfunkciókról mit sem tud, mi jele annak, hogy nem ő viszi azokat véghez; továbbá az intellectiv és vegetatív életfunkciók között oly éles az ellentét, hogy azokat egy elvből származtatni teljes lehetetlenség.

Mindezen nézetek ellenében az emberi lélek egységét a következő kérdések megoldásával fogjuk megalapítani:

1. Mi a testi szervezet?
2. Hány életelv lehetséges az állati testben?
3. Vannak-e psychologiai tények, melyek a lélek egységét csalhatlanul igazolják és melyek azok?

1. Az első kérdésre nézve szükséges lesz mindenekelőtt az élet fogalmát megállapítanunk, mivel az élet képezi azon kiváló karakteristikont, mely által a szervezet a gépezettől lényegileg különbözik. — Az élet fogalma legegyszerűbben meghatározható, ha azt a 't e r m é s z e t' fogalom-

ból származtatjuk. De mit kell értenünk valamely lény természete alatt? Azt, mi a lény tevékenységének állagi alapját képezi. A lény természete eszerint annak lényegével egybeesik, melytől csak annyiban különbözik, hogy sajátlagos értelményben a tevékenység elvéül és következőképp mint azon alapot kell tekintenünk, melyben a lénynak valamennyi tehetéke gyökerezik; míg a lényeg tulajdonképen csak a lét elvét képezi. Mivel azonban lény nem létezhetik, mely egyszersmind bizonyos tevékenységgel nem bírna, azért a lényeg is az erőik alapjául jelezhető, és így a természettel egy és ugyanaz. Ezen állagi alap már most némely lényekben olyan, melynél fogva azok csak külső (transiens) mozgást és változást idézhetnek elő, mint p. a delej, mely vonz, és a tűz, mely melegít; másokban ellenben olyan, melynél fogva azok önmagukra is képesek mozgatólag és változtatólag hatni, és ezek az élő lények. Az élet eszerint azon állagi alap, melynél fogva valamely lény önmagát mozgatja.* Lényege tehát tevékenységben és pedig immanens tevékenységben, önmozgásban áll. Minek következtében élő lénynak azt nevezzük, mely saját tevékenységének alanya és tárgya is, azaz, mely önmagára hat, önmagát mozgatja és önmagát fejleszti. Hol immanens tevékenység nincs, ott élet sincs; azért nevezzük élettelennek vagy holtak azon lényt, mely önmozgással nem bír.

Minden test, melyben élettevékenység nyilvánul, egyszersmind organikus — organismus; hol az élettevékenység hiányzik, ott csak mechanismus uralkodik. Így p. az óra, bármily művészileg legyen is konstruálva, mégis, mivel nincs benne semmi, mi képes volna önmagát mozgásba hozni, csak holt mechanismus; organismus ellenben a legegyszerűbb növény is, mivel van benne életelv, melynél fogva önerejűleg tevékeny belülről kifelé, azaz önmagát fejleszti, táplálja és termékenyíti. Mindazonáltal tagadni nem lehet, hogy van a kettő között sarkalatos megegyezés is. Nevezetesen megegyeznek először abban, hogy mindegyik egy rendezett egészet képez, melyben a részek úgy vannak egymással összekötte, hogy az egésznek tevékenységében összhangzás és célirányosság nyilvánul. Csakhogy, míg a mechanismusban a részek összefüggése csak esetékes, a harmonia és célirányosság pedig a mechanismuson kívül fekvő oknak eredménye: addig az organismus tagolt részei között nemcsak a legrendezettebb kölcsönhatás és benső egység uralkodik, hanem az egészet átható célirányosság és harmonia is oly elvből ered, mely magában az organismusban gyökerezik. Megegyeznek másodszor abban, hogy mindegyiknek egy prototyp eszme szolgál alapul, mely szerint az egésznek alakulása történik. Csakhogy ezen eszme a mechanismusra nézve külsőleges, az organismusra nézve ellenben immanens.

Mert a mechanikai mű azon eszme szerint hozatik létre, mely a művész képzeletében támad; az organikus test pedig azon eszme szerint létesül, mely már a csirában van praeformálva. Az organismus egységét és harmoniáját ennél fogva nem a kívülről jövő anyag és ennek erői eredményezik, hanem a csirában rejlő életelv, mely implicite magában foglalja

* Sum. Theol. I. qu. 18. a. 2: Vitae nomen sumitur ex quodam exterius apparenti circa rem, quod est movere seipsum: non tamen est impositum hoc nomen ad hoc significandum, sed ad significandum substantiam, cui convenit secundum suam naturam movere seipsam, vel agere se quocumque modo ad operationem. Et secundum hoc vivere nihil aliud est quam esse in tali natura; et vita significat hoc ipsum, sed in abstracto; sicut hoc nomen cursus significat ipsum currere in abstracto. Unde vivum non est praedicatum accidentale, sed substantiale. Quandoque tamen vita sumitur proprie pro operationibus vitae, a quibus nomen vitae assumitur; sicut dicit Philosophus, quod vivere principaliter est sentire, vel intelligere.

az egész szervezetet, mielőtt annak részei, a szervek, kifejlődtek volna.* A csira potentialiter az egész, melynek kifejlődésénél a kiegészítő részek actu keletkeznek. Az tehát, mi az organismust azzá teszi a mi, az a csirában rejlő prototyp eszme és plasticité működő erő — az életelv, mely szervező tevékenységében az anyagi erők közreműködését szükségli ugyan, de uralmát azok fölött föntartja mindaddig, míg az organismus, fejlődésének természetes határait elérve, föl nem bomlik. Ezek után az organismus fogalmát következőképen határozzuk meg: Organismus alatt az anyagi elemek és erők oly complicált rendszere értendő, melyben nemcsak terv- és célszerűség mutatkozik, hanem mely képződésében és kifejlődésében egy spontan, bizonyos típusok és meghatározott célok szerint irányuló erő uralma alatt áll, s mely ezen erő folytonos, az általános physikai és chemiai erők közreműködését ugyan szükségli, de azokat a maga szolgálatában tartó tevékenysége által önmagát föntartja mindaddig, míg fejlődési stadiumainak sora le nem folyt, — mire aztán fölbomlik és a benne lekött erőköt és anyagi elemeket a szervetlen természetnek ismét visszaadja.

2. A második kérdésre nézve szükséges lesz mindenekelőtt tisztába jönnünk az organikus lényekben nyilvánuló életelv fokozati különbsége iránt. — Tapasztalati tény, hogy a szerves természet három nagy, egymástól szorosan elkülönített életkört mutat föl, t. i. a növényi, állati és emberi életkört. Mindegyikben egy belülről kifelé alakító és szervező elv uralkodik, melynek tökélye azonban az életkörök fokozata szerint különböző. Legtökéletlenebb a növényben, hol egészen a természeti törvények szabályozó befolyása alatt áll, egyedül saját organismusára szorítkozik s tevékenységének célirányosságát vak szükségesség jellemzi. Tökélyesebb az állatban, hol tevékenysége már nem egyedül saját organismusára van szorítva, hanem kiterjed minden érzékileg fölfogható tárgyra. Mindazonáltal még nem önhatalom; mivel a célok követésében és az eszközök megválasztásában az ösztönök szabályozó uralma alatt áll. Legtökélyesebb az emberben, hol minden irányban önállóságra jut, amennyiben nem pusztán az érzékileg fölfoghatóra, hanem az igazság egész birodalmára terjed ki, s célirányos törekvését öntudatos szabadság jellemzi. — Eszerint élet, érzés és gondolás azon karakteristikonok, melyek a szerves természetben nyilvánuló életelv különböző tökélyfokait jelezik. A legalsó fokot, az életet, a növényben találjuk, az állatban azonkívül az érzést, az emberben pedig a gondolást. Már most azon kérdést vehetni föl, vajjon az, mi valamely lényt egy magasabb tökélyfokra emeli, attól, mi által az alsóbb fokozat tökélyét birtokolja, realiter különbözik-e vagy csak gondolatilag? Ha realis különbséget veszünk föl, akkor az állatban kétféle, az emberben pedig háromféle életelvet nyerünk. Ha nem, akkor el kell fogadnunk, miszerint ugyanazon elv, mely az állatot érző lényvé teszi, a növénynek

* J. Müller, Physiologie des Menschen: Wir haben den Organismus mit einem Systeme von Theilen verglichen, die für Erfüllung eines Zweckes verbunden sind, und deren Wirksamkeit von der ungestörten Harmonie der zusammensetzenden Glieder abhängt. Der Organismus gleicht einem mechanischen Kunstwerke in der systematischen Zusammensetzung für Erfüllung eines gewissen Zweckes; aber der Organismus erzeugt im Keime den Mechanismus der Organe selbst und pflanzt ihn fort. Das Wirken der organischen Körper hängt nicht blos von der Harmonie der Organe ab, sondern die Harmonie ist eine Wirkung der organischen Körper selbst, und jeder Theil dieses Ganzen hat seinen Grund nicht in sich selbst, sondern in der Ursache des Ganzen. Ein mechanisches Kunstwerk ist hervorgebracht nach einer dem Künstler vorschwebenden Idee, dem Zwecke seiner Wirkung. Eine Idee liegt auch jedem Organismus zu Grunde, und nach dieser Idee werden alle Organe zweckmässig organisirt; aber diese Idee ist ausser der Maschine, dagegen in dem Organismus, hier schafft sie mit Nothwendigkeit.

tökélyfokát, a vegetatiót, is egyesíti magában, azaz ezen elvnél fogva az állat nemcsak érző, hanem élő lény is; — és ugyanazon elv, mely az embert gondolkodó lénynyé teszi, az alsóbb fokú lények tökélyeit is birtokolja, azaz ezen elvnél fogva az ember nemcsak gondolkodó, hanem érző és élő lény is. Melyik állhat meg a két ellentét közül? Lássuk először az állatot. — Az állatra nézve az állítjuk, hogy annak vegetatív és sensitív élete realiter különböző elvekre vissza nem vezethető, hanem mindkettő egy elvben, az állati lélekben, gyökerezik. Mert:

a) Az állat egységes lény. — Mint ilyen föltételez bizonyos elvet, mely egységének alapul szolgáljon. Ezen elv nem lehet más mint az állati lélek; mert mi az állatot azzá teszi ami, t. i. élő szerves lénynyé, az a benne uralkodó életerő vagy lélek, mely mint forma substantialis az általa fölépített testtel realis egységet, egységes lényt képez. Az állati testnek eszerint nem tulajdoníthatunk a lélektől független vegetatiót vagy életet. Mert ha ezt teszszük, megszűnik az állati lényeg egysége realis lenni, amennyiben akkor a testnek is külön lényeket kell tulajdonítanunk, mely által önmagában főáll és tevékeny. S habár ezen esetben a vegetatív életelv és állati lélek, mint érzéki életelv között volna is lehetséges valamely összeköttetés (realis, physikai vagy állagi), mely által egymással közlekedhetnének: azt mégsem nevezhetnők oly érteményben lényeginek, hogy általa test és lélek egy lényeggé egyesültek. Mert ha a lélek a testnek állagi alakja, úgy nem azáltal az, hogy a testnek már egy másik elv által meghatározott életét amaz elvvel való közlekedés által fölmagasítja, hanem azáltal, hogy az anyagnak, melyből a test áll, ő maga kölcsönzi az életet. Ily határozó elv azonban a meghatározottal szükségképen egy lényeket képez. Nem lehet tehát, hogy az állati vegetatio az állati lélektől realiter különböző elvben legyen megalapítva.

b) Az állatban vegetatio és sensatio között a legbensőbb összefüggés és kölcsönhatás uralkodik. — Ugyanis, az állat vegetatív tevékenységének célja oly testet létrehozni és föntartani, mely valamennyi része szerint az érzéki életre alkalmas legyen. De hogy ezen célját megvalósíthassa, érzékiségre van szüksége; mert az érzéki ösztönök azon határozó okok, melyek az állatot a vegetatio föltételeinek fölkeresésére serkentik, ezen ösztöneit pedig az állat érzéki fölfogás nélkül nem követheti. És viszont az állatnak sensitív élettevékenysége oly elvre mutat, mely, hogy létezhesék és tevékeny lehessen, szerves testet követel, ennek léte pedig a vegetatív élettevékenységhez van kötve. Félreismerhetlen tehát az állati vegetatio és sensatio közötti szoros viszony, melynél fogva egyik a másik nélkül főn nem állhat. De ha ez így van, hol kell keresnünk ezen kölcsönös föltételezés valódi alapját? Mindenesetre magában az állat lényegében. Mert az állati test önmagában valamely élettevékenység elvét nem képezheti; de az állati lélek sem képezhet önmagában életelvet, hanem csak a testtel való egyesülésében. S mivel éppen a két tőnek realis egységében áll az állat lényege, szükségképen következik, hogy ama kölcsönös föltételezés csakis az állat lényegében bírhatja alapját, vagyis vegetatio és sensatio csak egy és ugyanazon életelvből eredhetnek.

c) Az állati vegetatio a növényitől lényileg különbözik. — Ugyanis mind az állati, mind a növényi szervezet kiindulási pontja a sejt, mely képződésre és fejlődésre nézve mindkettőnél ugyanaz. De a növényben a sejt, bármennyire változik is alakja, mindig sejt marad, mely folytonos endosmose és exosmose által önmagát táplálja s a vele érintkező sejteknek, melyek hasonló módon tevékenyek, a szükséges tápanyagot nyújtja. A növénynek e szerint nincsenek külön tápszervei, hanem mindegyik

sejt önmagáról gondoskodik, mi által az egész egyednek főnnállása is eszközöltetik. Az állatban ellenben a sejtek legnagyobb része eredeti sejtmérszetét elvesziti; minek folytán az állati test valamennyi részei egymással a legbensőbb összeköttetésbe lépnek és egyszersmind sok különböző szervre különülnek szét, melyek mindegyikének megvan a maga működésköre, sajátos organikus alakja és relativ önállósága. — Kérdjük már most, e lényeges különbség miben találja természetes és teljes magyarázatát? Kétségkívül az állati élettevékenység elvi egységében. Mert ha fölteszszük, hogy az állatban két életelv van — egy vegetatív és egy sensitív, — melyek egymástól realiter különböznek: meg nem fejthető, hogy az elsőnek plasticitási alakító tevékenysége által, miért nem keletkezik pusztán növényi-, hanem inkább állati szervezet, mely mint ilyen sokkal magasabban áll, mint a pusztán vegetabilis szervezet. Ezen tünemény csak az által magyarázható meg, hogy az állat vegetatív és sensitív erői ugyanazon egy életelvben gyökereznek, és éppen azért, mivel ezen elv a sensitív életnek is alapja, bir az állati vegetatio ana, a növény vegetatiojától különböző sajátosságokkal.

Ezek után lássuk most az embert. — Az ember, mint tudjuk, az élet alsóbb fokozatain — a vegetatió és érzékiségen — kívül az eszeséget, mint legfelsőbb fokozatot is birtokolja, és e szerint az állattól csak az által különbözik, hogy élettevékenységének egy harmadik sarkalatos iránya is van, t. i. a szellemi. Az állatnál azonban láttuk, hogy annak különböző életnyilatkozatai egyedül az életelv egysége alapján értelmezhetők. Ezen esetnek tehát consequenter az emberre nézve is állnia kell, ha élettevékenységének pusztán két alsóbb fokozatát vesszük, mivel e tekintetben az állattól lényileg nem különbözik. De vajjon a szellemi életirány, mely a szerves lények között egyedül az embernek sajátja, minő elvben gyökerezik? Különbözik-e ezen elv a vegetatív-sensitív élet elvétől, vagy hogy azzal egy és ugyanaz, azaz, hogy az emberi lélek nemcsak a gondolás és akarás, hanem egyszersmind az érzékiség és vegetatio elve is? Mi részünkrül csak az utóbbi esetet tartjuk igazolhatónak, a mennyiben e nézetünk mellett exact pszichológiai tények, vagyis olyanok, melyek az emberi élet természetéből közvetlen tapasztalás útján merítvők, minden kétséget kizáró bizonyossággal tesznek tanúságot. — És ezzel eljutottunk a főnnebb fölállított kérdések harmadikához, melynek megoldását a következőkben adjuk.

3. A pszichológiai tények, melyek az emberi lélek egységét csalhatlanul igazolják, a következők:

a) Az öntudat bizonyoságtétele. — Öntudatunk tényei között nincs egyetlen egy, mely azt engedné következtetni, hogy a vegetatív-sensitív életelv állagilag különbözik az intellectív életelvtől. Sőt mindegyik az ellenkezőt bizonyítja. Ez teljes evidentiával kiviláglik, ha az érzéki és értelmi élet közötti viszonyt közelebbről tekintjük. Ugyanis az érzéki életműködésekéről époly közvetlen tudattal birunk, mint az értelmiekről. Tudjuk, miszerint ugyanazon éntünk az, mely érez, mozog, gondolkodik és akar. Miért is mindezen életnyilatkozatokat tényleg azonos egy éntre vezetjük vissza. Valamint azt mondjuk: „Én gondolkodom, én akarok,” ugy azt is mondjuk: „Én érzek, én kívánok, én mozgok.” Ezek mind oly tények, melyek csak ugy magyarázhatók meg, ha az eszeség és érzékiség elve állagilag egy és ugyanaz. Mert ha a kettő egymástól realiter különbözne, az eszes lélek soha sem juthatna az érzéki életműködéseknek, mint sajátjainak tudatára, mi pedig mégis ugy van. De ha e szerint a sensitív életelv állagilag azonos az intellectív életelvvvel, úgy ebből az is követ-

kezik, hogy végelemzésben a vegetatív életműködések is azon egy lélekre vezetendők vissza. Mert láttuk fönnebb, miszerint az állati vegetatio és sensatio elvei egymástól realiter nem különböznek; s minthogy ez áll az állatra nézve, állnia kell az emberre nézve is, mivel itt is, ott is az okok ugyanazok. Ha ennél fogva az emberben a vegetatív és sensitív elv ugyanaz, és továbbá a sensitív elv ismét azonos állagilag az intellectív lélekkel, úgy kétségtelen, miszerint a vegetatív élettevékenység is csak azon egy lélekben gyökerezhetik. Miről öntudatunk tényleg tanuskodik is. Mert valamint az mondjuk: „Én gondolkodom, én érzek“, épen úgy azt is mondhatjuk: „Én élek, én táplálkozom“, sat. — Némelyek nagy súlyt fektetnek azon tapasztalati tényre, mely szerint a vegetatív életműködések a lélek tudta és akarata nélkül mennek végbe. A tudat és akarati befolyás ezen hiánya szerintök arra mutat, hogy a vegetatív életműködések a lélektől különböző elvnek productumai. — Ezen ellenvetés pártolói azonban tekinteten kívül hagyják azon tényt, mely szerint a vegetatív életműködések nem egyedül a lélek hajtja végre, hanem a vegetatív-erők tevékenységükben lényegesen organumokhoz vannak kötve. Hogy tehát a vegetatív életműködések tudatával bírjunk, szükséges volna először érzés által jelentkezniök; mert a mi érzéki természetű, azt csak azon föltét alatt veszszük észre, hogy előbb az érzéki érzet közvetítése által öntudatunkba lép. De mivel az érzéki érzet maga is organikus tevékenységnek eredménye, amennyiben az érzidegek ingerletetése által jó létre, igen természetes, miszerint csak azt érezhetjük, mi az idegeket ingerlésbe hozni képes. Már pedig ismeretes dolog, hogy a ducfonatok (Gangliengeflechte), melyek a vegetatív életműködések eszközik, igen csekély összeköttetésben állnak a gerinc-agyrendszerrel (Cerebrospinalsystem), minnek következtében a belérezék idegei és a vegetatív élet szervei között sokkal csekélyebb az összefüggés, semhogy a vegetatív életműködések érzés által nyilatkozhatnának. Ezen összefüggés csakis oly sajátságú, hogy általa a vegetatív életben támadt zavar érzése tétetik lehetővé, amennyiben t. i. e zavar fájdalommal jár; tovább ezen összefüggés hatalma nem terjed. — Mivel tehát a vegetatív életműködések érzés által nem nyilatkozhatnak, a lélek azokról közvetlen tudattal sem bírhat, és mivel továbbá a szabad akarat hatalmában csak az áll, mi a közvetlen öntudat körébe esik, nagyon természetes, hogy a vegetatív életműködések a szabad akarat befolyásától is függetlenek.

b) A három élettevékenységi iránynak fokozatos kifejlődése. — Tapasztalati tény, hogy az érzéki élet kifejlődése az organismus érettségének bizonyos fokához van kötve, a mennyiben csak akkor kezd az érzékiség ébredezni, midőn már az organismus annyira ki van fejlődve, hogy a külbehatásokat elfogadni képes. Ugyanez áll a szellemi élet kifejlődésére nézve is; mert csak akkor ébredünk öntudatra és kezd értelmünk fejlődésnek indulni, midőn már az érzéki élet az érettségnek bizonyos fokát elérte. E jelenség egészen természetes módon magyarázható meg, ha a nevezett három életirányt ugyanazon egy életelv különböző erőire vezetjük vissza. — Hogyan? — Minden természeti fejlődésnek általános törvénye az, hogy a felsőbb rendű erőnek kifejlődése mindig az alsóbb rendű erőnek kifejlődése által van föltételezve. Vajjon tehát nem természetes dolog-e, hogy a vegetatív erők mint alsóbb rendűek kifejlődése megelőzze az érzéki erőket, és ez ismét a szellemi erőket? — Megfejtetlen marad azonban e jelenség, ha az életelv egységét elvetjük; mert akkor át nem látható, hogy a szellem miért nem ébred öntudatra a vegetatív-sensitív élet megelőző kifejlődése nélkül is, miután attól, mint egészen más életelvet képviselő állag, teljesen független.

c) A testi és szellemi életműködések kölcsönös akadályozása és zavarása. — Tapasztalati tény, hogy a szellemi erők túlfeszítése zavarólag hat a szervestesti életműködésekre; és viszont, ha az organumok nagyon igénybe vannak véve, a gondolkodó erő is csökken és ernyed. Hasonló viszony mutatkozik az érzéki és szellemi életműködések között is. Erős indulatok és szenvedélyek az ész szabad tevékenységét elnyomják; és megfordítva, a feszült mély gondolkodás az érzékeknek a külső behatások iránti fogékonyságát tompítja. — Ezen jelenségek is egészen természetes módon értelmezhetők, ha az életelv reális egysége mellett maradunk. Mert ez esetben igen természetes, hogy, ha az emberben egyik erő kellő mértéken túl tevékeny, a többi erőknek akkor ugyanoly mértékben háttérbe kell szorulniok, mivel az erők közötti egyensúly egy időre meg van zavarva. — Megfejtethetnek azonban e jelenségek, ha az életelv reális egységét tagadjuk. Mert ezen esetben a szellemi erők egyrésztől, és a vegetatív-sensitiv erők másrésztől egészen különböző állagokban gyökereznek, minek folytán át nem látható, hogy ennek dacára is miért hatnak akadályozólag és zavarólag egymásra.*

d) Az érzéki vágy és eszes akarat közti küzdelem. — Ugyanis e küzdelem ugyanazon egy é n b e n — a l a n y b a n — történik, a mennyiben ugyanazon é n egyrésztől érzéki javak által vonzatik, másrésztől pedig e vonzalomnak az ész tiltakozása folytán ellenállni törekszik. Nyilvános dolog, miszerint e küzdelem csak azon föltét alatt lehetséges, hogy ama két ellenirányú törekvés ugyanazon egy alanyhoz tartozik; mert csakis így történhetik, hogy az é n a k e t t ő k ö z ö t t i e l l e n t é t e t észrevegye. Ha az eszeség és érzékiség elvei egymástól állagilag különböznenek, akkor mindegyik csak saját ténykedését, de nem egyszersmind a másikat is tapasztalhatná, minek következtében sem az egyik sem a másik a köztük fönnforgó küzdelem tudatára nem juthatna. Sőt mi több, ily küzdelem elő sem fordulhatna. Mert az érzéki vágyak az akaratra ingerlő befolyást nem gyakorolhatnának, mivel egészen más elvhez tartozván, az akarral semmi reális viszonyban nem állnának. De ennek utójára az volna a következménye, hogy az akaratot az érzéki vágyak irányában minden felelősség alól föl kellene mentenünk, mivel hozzájuk semmi köze sem volna. Ezek folytán tévednek azok, kik e küzdelemből az értelmi és érzéki életelv reális különbségére következtetnek; mert e küzdelem csak arra mutat, hogy az érzéki vágyak néha ellenmondásban vannak az ész követeléseivel, nem pedig arra, hogy amaz ellenirányú törekvések elvei állnak ellentétben egymással.**

Befejezésül még röviden előadjuk Aqu. Tamásnak, a „Summa theologica” halhatatlan szerzőjének, az emberi lélek lényegére vonatkozó nézetét mint olyant, mely nemcsak a philosopháló ész követelményeinek felel meg teljesen, hanem a tudományok fejlődésének minden következő stádiu-

* Sum. Theol. I. qu. 76. a. 3: Una operatio animae, cum fuerit intensa, impedit aliam, quod nullo modo contingeret, nisi principium actionum esset per essentiam unum.

** Sanseverino, Phil. Chr. Anthr. — Cum appetitus sensitivus in homine contra rationem insurgit, homo sive secundum ipsum, sive contra ipsum agat, unum actum humanum exerit, qui „principium habet in ipso appetitu, et terminum in ratione”; isquo actus dicitur vitiosus, si fit contra rationem, honestus, si fit secundum rationem. Atqui non posset unus actus humanus ex utroque appetitu exurgere, nisi unicum esset utriusque subjectum; quippe quod si aliud esset subjectum appetitus sensitivi, aliud subjectum appetitus rationalis, unus appetitus posset quidem in alterum agere, sed ambo appetitus unum actum exerere non possent. Ergo pugna, quae inter actus utriusque appetitus in homine conspicitur, unitatem principii vitalis in homine arguit.

maiban is képes leendő helyt állni. E nézet szerint az emberi lélek lényege abban áll, hogy a testnek állagi alakját képezi (*Essentia animae humanae in eo consistit, quod sit forma substantialis corporis*). — E meghatározás a formismus elméletére van alapítva, mely szerint minden természeti lénynek egyedüli constitutív elvei (*principia essendi*) az anyag és alak. Az anyag a meghatározható vagy passiv elv, az alak ellenben a meghatározó vagy activ elv.* Ezen alak alatt azonban nem az anyagi elemek bizonyos combinációja értendő, hanem azt mint lényegi vagy állagi alakot kell felfognunk, tehát mint belső lételvet, mely mint ilyen realiter különbözik a másik lételvtől, t. i. az anyagtól.** Az anyag továbbá önmagában indifferens, a mennyiben bármely alak által meghatározható; az alak ellenben azon elv, mely a lény specificus különbségét, annak lényegi egységét és tevékenységét okozza. Csak a kettőnek egyesülése adja az egységes lényt, mely mint ilyen mind az anyagtól mind az alaktól különbözik és egy önmagában főnálló egységes állagot (*compositum substantiale*) képez. Ezen állagra nézve az anyag potentialitas, az alak pedig actualitas. Az első által a lény lehetséges, a második által valóságos.*** Mint-hogy eszerint a természeti lényt annak állagi alakja teszi valóvvá, az ember is állagi alakja vagy lelke által lesz emberré, vagyis, a test és lélek egyesülése alkotja az embert.† Az anyagi elemek (számszerint 14), melyekből a test össze van téve, nem veszítik ugyan egészen el saját-szerű tevékenységüket; de hogy egy élő organismussá egyesülnek és azt folytonosan föntartják, annak oka egyedül a lélekben rejlik. A lélek tehát lényegi alak, azaz, állagi erő, mely a testet az anyagi elemekből magának fölépíti és eleveníti. Mindazonáltal az emberi lelket nem tekinthetnünk pusztán anyagi alaknak, vagyis olyannak, mely csak az anyaggal egyesülve állhat fönn, mivel akkor az állati lélektől semmiben sem különböz-nék; hanem egyszersmind önmagában főnálló alaknak (*forma subsistens*), mely mint ilyen önálló, az anyagtól független léttel is bír.†† Ezen önál-lóságán alapszik a lélek halhatatlansága.

Martin Péter.

* Sum. Theolog. qu. 44. a. 2: *Materia per formam contrahitur ad determinatam speciem. — Et qu. 50. a. 2: Materia recipit formam, ut secundum ipsam constituatur in esse alicuius speciei, vel aëris, vel ignis, vel cuiuscunque alterius. — Qu. 55. a. 1: Forma est, qua ens agit.*

** C. Gent. l. 2. c. 68: *Ad hoc enim, quod aliquid sit forma substantialis alterius, duo requiruntur. Quorum unum est, ut forma sit principium essendi substantialiter ei, cuius est forma: principium autem dico, non effectivum, sed formale, quo aliquid est et denominatur ens. Unde sequitur aliud, scilicet quod forma et materia convenient in uno esse: quod non contingit de principio effectivo cum eo, cui dat esse; et hoc esse est, in quo subsistit substantia composita, quae est una secundum esse ex materia et forma constans.*

*** Sum. Theol. qu. 76. a. 7: *Forma per seipsam facit rem esse in actu, cum per essentiam suam sit actus, nec dat esse per aliquod medium. Unde unitas rei compositae ex materia et forma est per ipsam formam, quae secundum seipsam unitur materiae ut actus eius.*

† S. Thom. De sp. cr. a. 2: *Anima habet esse subsistens . . . et tamen ad huius esse communionem recipit corpus, ut sic sit anum esse animae et corporis, quod est esse hominis.*

†† S. Thom. II. Sent. Dist. III: *Substantia dicitur ens, cui convenit esse in se. Atqui esse in se non ipsarum formarum, si materiales sint, nempe a materia pendeant, sed totius compositi substantialis proprium est. E contrario animae humanae, quippe quae est forma a materia non dependens, proprium est esse in se, quod ipsa corpori communicat. Ergo ceterae formae non sunt in genere substantiae sicut species, sed solum sicut principia; anima autem humana est in genere substantiae non solum sicut principium, in quantum est forma huius corporis, sed etiam sicut species, quia habet esse absolutum, non dependens a materia.*

A tanári kar.

A) Rendes tanárok.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben előadott	Heti órá- nak száma	Észrevételek.
1.	Arányi Ágost	Hittan Magyar nyelv Latin nyelv Német nyelv Szépirás	V VI. VII. VIII. II. II. VII. VIII. II	18.	II. osztály főnöke, híszónok, az ifjúsági segélyző-egylet elnöke.
2.	Budavári József	Latin nyelv Görög nyelv	VII. VIII. VII. VIII.	18.	
3.	Horvát Sándor	Magyar nyelv s irodalom Természetráajz	V. VI. VII. VIII. V. VI.	17.	VII. osztály főnöke, az ifjúsági önképző- kör elnöke, a tanári könyvtár gondnoka.
4.	Kovács István, világi	Tornászat	I. A. és B II. III. IV. V. VI. VII. VIII.	18.	
5.	Magyar Gábor	Földrajz és tör- ténelem	VII. VIII.	7.	Igazgató.
6.	Martin Péter	Görög nyelv Német nyelv Bölcsészet	V. VI. V. VI. VII. VIII.	18.	VI. osztály főnöke.
7.	Merényi Lajos	Magyar nyelv Latin nyelv Szépirás	I. A. és B. I. A. és B. I. A. és B.	20.	I. A. osztály főnöke, az egyházi énekkar felügyelője.
8.	Nováky Bertalan, világi	Rajz	I. A. és B. II. III. IV.	20.	
9.	Obelcz József	Hittan Német nyelv Történelem Mennyiségtni földrajz	III. IV. II. III. IV. III. IV. VI. VIII.	19.	IV. osztály főnöke.
10.	Pap József	Magyar nyelv Latin nyelv Mennyiségtn Földrajz Történelem	III. III. III. II. III. V.	18.	III. osztály főnöke.
11.	Stancel Károly	Mennyiségtn	V. VI. VII. VIII.	13.	
12.	Szölgvény János	Magyar nyelv Német nyelv Földrajz Mennyiségtn	IV. I. A. és B. I. A. és B. I. A. II.	19.	Az ifjúsági könyvtár gondnoka.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben előadott	Heti órái- nak száma	Észrevételek.
13.	Tóth Antal	Természettan Vegyten	III. IV. VII. VIII. IV. VI.	16.	VIII. osztály főnöke, értekezlet jegyző, a természettani és vegytani muzeum gondnoka.
14.	Való Mihály	Latin nyelv	IV. V. VII.	18.	V. osztály főnöke.
15.	Zsuffa Pál	Hittan Mennyiségtan Természetráajz	I. A. és B. II. I. B. IV. I. A. és B. II.	19.	I. B. osztály főnöke, a természetráajzi szer- tár gondnoka.

B) Rendkívüli tanárok.

Arányi Ágost, a francia nyelv,
Szölgyémy János, a műének tanára.

A nem rom. kath. ifjak vallástanukban saját lelkészeiktől nyertek oktatást.

A sorozatban használt érdemjegyek fokozata.

Szám	Előmenetel	Szorgalom	Magaviselet
1	kitünő	ernyedetlen	példás
2	jeles	kitartó	dicséretes
3	jó	kellő	jó
4	elégséges	hanyagló	törvényszerű
5	elégtelen	csekély	kevésbé törvényszerű
6	semmi	semmi	nem törvényszerű

Rövidítések jelentménye:

g. k. v. = görög keleti vallású; — ág. v. = ágostai vallású; —
helv. v. = helvét vallású; — ism. = ismétlő; — öszt. = ösztöndíjas;
— I. r. = elsőrendű; — II. r. = másodrendű; — III. r. = harmad-
rendű. A *-gal jelzettek az illető tantárgyakból vizsgálatot nem tettek.
Amely név után vallás jelezve nincs, római katolikus értendő. A görög
nyelv és tornászati rovatában — = fölmentetett.

A tanulók előmenetele.

Nyolcadik osztály.

A tanuló neve és vallása, <i>őszöntudás vagy ismétlő-e?</i>	T a n t á r g y a k										Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat		
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Mennyiség. földrajz	Történelem	Mennyiségtan	Természettan	Bölcsészettan				Testgyakorlat	Művészet
Böröndy Gyula . . .	1	2	3	2	2	2	1	4	2	1	2	—	3	1	I. r.
Budavári Lipót . . .	1	3	3	2	3	3	2	4	2	2	1	—	3	2	I. r.
Csemegi Imre . . .	2	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	—	4	4	I. r.
Fitsór József . . .	1	2	2	2	2	1	1	1	1	1	2	1	2	2	jeles
5 Grosser Albert, héber	1	2	3	2	1	2	1	2	2	1	2	—	2	4	jeles
Hahn Adolf, héber . .	1	3	2	2	2	4	3	3	3	3	3	—	3	3	I. r.
Hegedűs István . . .	2	3	3	2	2	3	3	4	3	3	3	—	3	2	I. r.
Hegedűs Pál . . .	2	4	4	2	4	4	3	4	4	4	5	1	4	4	I. r.
Kalmár Antal . . .	1	4	4	2	3	4	3	4	3	3	4	1	3	4	I. r.
10 Kirschner Mór, héber	1	3	3	3	2	4	3	3	3	2	3	1	3	3	I. r.
Kohn Ödön, héber . .	2	4	3	3	2	4	4	4	4	4	4	—	4	5	I. r.
Kohn Sándor, héber . .	1	3	2	3	1	3	1	3	2	2	3	—	3	2	I. r.
Lőw Mózes, héber . . .	1	2	2	1	1	1	2	2	1	2	—	—	2	4	jeles
Novák László . . .	1	2	1	3	2	3	1	4	2	1	1	—	3	1	I. r.
15 Pollák Simon, héber .	1	4	4	3	3	3	3	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
Pressburger Béla, héber	1	3	2	2	2	4	3	4	3	3	—	—	3	3	I. r.
Riesz Jakab . . .	2	3	4	2	2	3	2	4	3	3	1	1	3	2	I. r.
Rigó Endre . . .	4	4	4	4	4	4	3	4	3	4	2	—	4	4	I. r.
Schwarz Mór, héber . .	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	—	1	2	kit.
20 Szivák János, öszt. .	1	3	3	1	3	1	1	2	2	1	3	1	3	2	I. r.

Hetedik osztály.

A tanuló neve és vallása, <i>őszöndíjas vagy ismétlő-e?</i>	Tantárgyak											Szorgalom	Megviselés	Általános sorozat	
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem	Mennyiségtan	Természettan	Bölcselettan	Testgyakorlat	Művészet				Francia nyelv
Arcfalvi Gyula . . .	2	3	4	3	4	2	4	3	4	2	—	—	3	3	I. r.
Assermann Ferenc . .	4	5	—	4	4	4	5	4	4	1	—	—	5	5	II. r.
Borbolya Mihály . . .	3	4	4	2	4	3	4	4	3	1	—	—	4	3	I. r.
Eppinger Alfréd, héb.	2	3	3	3	2	2	4	3	3	2	—	—	3	3	I. r.
5 Feimer Jakab . . .	2	4	4	4	3	3	4	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
Führer Simon, héb. . .	1	3	3	3	2	3	3	2	2	3	—	—	3	3	I. r.
Kirchner József . . .	2	4	5	3	3	4	3	3	4	1	1	—	5	4	II. r.
Kopasz Ferenc, ism. . .	4	4	5	4	4	3	4	3	3	2	—	—	5	3	II. r.
Kövessi Ödön . . .	1	4	4	3	3	2	4	2	1	3	—	—	3	3	I. r.
10 Kyri János . . .	1	3	3	2	3	2	3	1	1	1	—	—	3	3	I. r.
Lichtneckert József . .	3	4	5	4	4	4	4	4	4	1	—	—	5	3	II. r.
Nagy Mátyás . . .	2	4	4	3	2	3	4	4	3	3	1	—	3	3	I. r.
Oltványi Pál, Oltv. öszt.	2	3	3	3	4	3	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Orsó Mátyás . . .	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1	2	kit.
15 Pálffy Győző . . .	3	3	3	3	1	1	3	3	4	2	1	—	3	3	I. r.
Petrovics Vazul, g. kath.	1	3	3	4	3	3	4	4	2	—	—	—	3	3	I. r.
Preyszler Kálmán . . .	1	4	4	2	3	2	4	3	2	4	—	—	3	3	I. r.
Prinz Antal, héber . . .	1	3	3	1	2	2	1	2	1	1	—	—	3	3	I. r.
Schadek Ferenc . . .	2	3	3	2	2	2	2	2	3	1	1	—	3	3	I. r.
20 Spitzer Mihály . . .	1	3	4	3	1	2	3	3	2	2	—	—	3	3	I. r.
Szávics Kornél, g. k. v.	4	4	5	5	5	4	5	4	4	3	—	—	5	4	II. r.
Szilágyi Károly . . .	4	4	4	4	3	3	4	4	3	1	—	—	4	3	I. r.
Ifj. Szűcs József . . .	2	4	4	4	4	2	4	3	3	2	1	—	4	3	I. r.
Tary József . . .	1	4	3	3	4	2	3	3	3	3	1	—	3	3	I. r.
25 Weitzenfeld Antal, héb.	1	4	3	4	4	3	4	4	2	4	—	—	4	4	I. r.

Kimaradtak:

Ivkovics György, g. k. v.
Magyar József.
Id. Szűcs József.

Hatodik osztály.

A tanuló neve és vallása, <i>ősnőnázias vagy ismétlő-e?</i>	Tantárgyak										Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat	
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem	Mennyiségtan	Természetrajz	Vegytan	Testgyakorlat				Művészet
Cibula István	1	4	4	3	4	3	3	3	2	4	—	3	3	I. r.
Cornean Mihály, g. k. v.	1	4	4	4	3	4	4	4	3	2	—	4	3	I. r.
Cserép József	1	2	2	2	3	3	4	3	3	3	—	3	3	I. r.
Ehling Károly	1	2	2	2	1	1	3	2	2	4	—	2	2	jeles.
5 Farkas Géza	1	3	3	1	3	2	3	2	2	3	—	3	2	I. r.
Frank Sándor	1	4	3	4	4	3	4	3	3	*	—	3	4	I. r.
Grünfeld Miksa, héber	1	3	3	3	2	3	2	3	2	2	1	3	5	I. r.
Haasz József, héber .	1	2	2	3	1	2	3	3	1	4	—	3	3	I. r.
Halhegyi Sándor . . .	2	4	4	4	4	4	4	4	3	4	—	4	3	I. r.
10 Homoki Lajos	1	4	4	3	4	1	4	3	2	3	—	3	3	I. r.
Ivánkovich Nándor . .	1	3	3	2	3	1	1	2	2	1	—	3	2	I. r.
Kiss Imre	1	4	4	4	4	*	4	4	4	3	—	—	3	—
Kleitsch János	1	3	3	3	2	2	1	2	2	2	—	3	3	I. r.
Mihályfi János	1	4	4	4	4	4	4	4	3	1	1	4	4	I. r.
15 Nagy Béla	2	4	4	4	3	4	4	4	4	4	—	4	4	I. r.
Nyári József	1	1	2	1	2	1	2	1	3	3	—	2	2	jeles.
Popovics Miklós, g. k. v.	1	3	2	4	1	2	2	4	4	2	1	3	4	I. r.
Sánta Pál	1	3	3	3	4	3	3	3	4	2	—	3	3	I. r.
Stockbauer Kálmán . .	3	4	4	4	4	4	5	4	4	4	—	5	4	II. r.
20 Városi Gyula	1	2	2	1	2	1	2	1	3	—	—	2	2	jeles.
Weisz Ignác, héber . .	1	4	4	3	2	3	3	3	4	2	—	3	3	I. r.
Weisz Sándor, héber .	1	3	3	2	2	2	3	2	3	3	—	3	3	I. r.

Ötödik osztály.

A tanuló neve és vallása, <i>ősztondijás vagy ismétlő-e?</i>	Tantárgyak									Szorgalom	Magariselet	Általános sorozat		
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Törénelem	Mennyiségtan	Természetrajz	Testgyakorlat				Műének	Francia nyelv
Álgyai Antal . . .	1	4	4	3	3	2	4	2	2	—	—	3	3	I. r.
Babarczy Géza . . .	3	4	4	4	4	2	4	4	3	1	—	4	4	I. r.
Bittenbinder Miklós . .	1	3	3	2	2	2	3	2	2	—	—	3	2	I. r.
Bödö Nándor . . .	1	4	4	3	4	3	4	3	3	—	—	3	3	I. r.
5 Breitner Zsigm. héber	2	3	2	3	2	4	3	4	3	—	—	3	3	I. r.
Budai Gerő . . .	2	3	3	3	3	2	4	3	3	—	—	3	3	I. r.
Fischer Jakab, héber	1	2	1	3	1	3	3	2	3	—	—	3	3	I. r.
Fülöp Géza . . .	3	4	4	5	4	5	5	3	4	—	—	5	4	II. r.
Gruics Mladen, g. k. v.	1	2	2	3	2	1	2	2	3	—	—	2	2	jeles.
10 Habermann Sám. héb.	2	4	3	4	3	3	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
Hegedüs Dezső . . .	4	4	4	4	4	4	4	4	3	1	—	4	4	I. r.
Herzl Manó, héber . .	2	1	2	1	1	1	2	1	*	—	—	2	3	jeles.
Huszágh Nándor . . .	1	4	3	2	2	1	3	2	3	—	—	3	3	I. r.
Jónás Endre . . .	1	4	4	3	4	2	4	3	—	1	—	3	3	I. r.
15 <u>Kiss Péter</u> . . .	2	4	3	4	3	5	4	5	—	—	—	5	3	II. r.
Krieszhaber Ad. héber	1	4	4	3	2	4	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
Kürtösy Antal . . .	1	4	4	4	4	2	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
Makay József . . .	1	4	4	3	4	3	4	3	3	—	—	3	4	I. r.
Mészáros Lajos . . .	1	3	3	2	3	3	3	2	3	1	—	3	3	I. r.
20 Novák Ferenc . . .	2	4	4	4	3	3	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
Pollák Izsó, héber . .	1	3	3	3	2	2	3	3	2	—	—	3	4	I. r.
Pollák Jakab, héber . .	1	3	3	3	2	2	2	3	3	—	—	3	3	I. r.
Popovics J. id. g. k. v.	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1	1	kit.
Popovics J. ifj. g. k. v.	2	4	4	3	3	2	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
25 <u>Roósz Máttyás</u> . . .	1	4	4	3	3	3	4	4	3	—	—	3	3	I. r.
Seidmann Fer., héber	2	4	3	4	2	4	4	3	—	—	—	3	4	I. r.
Spitzer Vilmos, héber	2	2	2	1	1	2	3	2	—	—	—	2	3	jeles.
Spuhler József . . .	1	2	2	2	1	2	3	2	3	—	—	2	2	jeles.
Stankovich G., g. k. v.	1	4	4	4	4	2	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
30 Steingassner Imre . .	1	2	3	2	2	1	1	2	3	—	1	2	2	jeles.
Ströbl Béla . . .	2	4	4	3	3	2	3	3	3	—	—	3	4	I. r.
Ströbl Győző . . .	3	3	4	3	3	3	1	3	1	—	—	3	4	I. r.
<u>Szabó Lajos</u> . . .	1	2	3	2	3	2	3	2	3	1	—	3	3	I. r.
Szendrey Lajos . . .	3	3	2	2	2	2	3	2	*	1	—	3	2	I. r.
35 Tiepeniagu Pét. g. k. v.	1	4	3	3	2	2	4	3	—	—	—	3	4	I. r.
Uzbasich Gáspár . . .	4	4	4	4	4	3	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
Weisz Vilmos, héber . .	3	4	4	3	4	4	5	4	4	—	2	5	4	II. r.
Wolf Lipót, héber . . .	3	3	4	4	2	3	3	4	1	—	—	3	3	I. r.
Zuna Béla . . .	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1	—	1	2	kit.

Kimaradtak: Borka Traján, g. k. v. Kemény Béla. Vojnic István.

Negyedik osztály.

A tanuló neve és vallása, őszbendijas vagy ismétlő-e?	Tantárgyak										Szorgalom	Magviselés	Általános sorozat			
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem	Szám- és mértan	Természettan	Vegytan	Rajz	Testgyakorlat				Francia nyelv	Műtény	
Assermann Pál . . .	2	4	3	4	3	4	4	4	1	1	—	—	4	3	I. r.	
Babarczy József . . .	1	4	2	3	2	3	3	4	3	3	—	1	3	3	I. r.	
Boitner Gyula . . .	1	3	2	1	1	2	3	3	2	3	—	—	3	1	I. r.	
Chilkó Sándor, ism. . .	2	4	1	4	2	3	2	1	1	3	—	—	3	3	I. r.	
5 Czimer Károly . . .	2	4	2	4	2	4	4	4	3	4	—	—	4	3	I. r.	
Daubner Gyula . . .	2	4	4	3	3	4	4	4	5	4	—	—	4	4	I. r.	
Dickmann Adolf, héber	2	3	3	2	2	3	3	4	4	—	—	—	3	4	I. r.	
Farkas Gyula . . .	1	3	3	3	1	2	3	3	3	3	—	—	3	2	I. r.	
Fischer Ernő, héber . .	1	3	2	3	2	3	2	2	3	4	—	—	3	3	I. r.	
10 Fonyó István . . .	4	4	4	4	3	4	4	4	4	3	—	—	4	4	I. r.	
Frekó Menyhért . . .	1	1	1	1	1	1	1	2	3	3	—	—	1	1	kit.	
Georgievics I., g. k. v.	3	3	3	3	3	3	3	4	3	2	—	—	3	3	I. r.	
Glász Pál . . .	1	3	—	1	2	1	2	3	2	2	—	—	3	3	I. r.	
Göncöl Sándor . . .	1	4	2	4	3	4	4	4	3	*	—	—	3	3	I. r.	
15 Harsányi János . . .	2	5	4	4	3	5	4	4	2	4	—	1	5	4	II. r.	
Jakabffy Pál . . .	1	2	2	2	1	4	4	3	5	3	—	—	3	3	I. r.	
Kiss István . . .	2	3	3	4	3	4	3	3	3	4	—	—	3	3	I. r.	
Kiss János . . .	1	3	3	3	2	4	4	4	1	3	—	—	3	2	I. r.	
Klein Alajos, héber . .	1	2	2	2	2	2	2	2	3	—	—	—	2	2	jeles.	
20 Kleinwald Lajos, héber	3	4	4	4	3	5	4	3	4	*	—	—	5	3	II. r.	
Krsztonosics J., g. k. v.	2	3	3	2	2	3	3	2	1	2	—	—	3	3	I. r.	
Lengyel Lajos . . .	1	2	1	1	1	1	2	2	1	4	—	—	2	3	jeles.	
Muresán Sánd., g. k. v.	3	4	4	3	4	4	4	4	1	2	—	—	4	3	I. r.	
Pap Ferenc . . .	1	3	2	3	2	4	3	4	2	2	—	1	3	4	I. r.	
25 Pillich Gyula . . .	4	4	3	4	3	4	4	4	3	2	—	1	4	4	I. r.	
Réh Ákos . . .	vi	zs	gá	la	to	k	al	a	tt	meg	be	tege	dett	—	—	—
Reitzer Izidor, héber	3	4	4	2	2	5	4	4	3	*	—	—	5	3	II. r.	
Rittinger Antal . . .	1	1	2	1	3	1	2	1	3	2	—	1	2	3	jeles.	
Russu Vince . . .	3	3	3	4	4	4	4	4	4	2	—	—	4	4	I. r.	
30 Schmidt Miklós . . .	4	4	4	3	3	2	3	3	2	—	—	—	3	3	I. r.	
Schönfeld A., héb. ism.	2	3	3	3	3	4	4	4	3	*	—	—	3	4	I. r.	
Schreiber Fülöp, héber	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	—	—	1	2	kit.	
Schwarz Ede, héber . .	2	4	5	3	3	5	4	4	4	4	—	—	5	4	II. r.	
Siegl Bertalan, héber	1	3	2	2	2	4	3	3	2	4	—	—	3	3	I. r.	
35 Taschler Endre . . .	1	2	1	2	2	3	1	2	3	3	—	—	3	2	jeles.	
Tökölyi Lajos . . .	1	3	3	3	1	3	3	3	2	—	—	—	3	2	I. r.	
Trajleszku Ján., g. k. v.	1	2	3	2	2	3	2	3	3	4	—	—	3	2	I. r.	
Ziffer Alfréd, héber . .	1	3	3	2	2	2	2	1	4	*	—	—	3	3	I. r.	

Kimaradtak:

Csányi József és Schwarz Géza, héber.

Harmadik osztály.

A tanuló neve és vallása, őszöndíjas vagy ismétlő-e?	Tantárgyak										Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat			
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Szám- és mértan	Ternosztettan	Rajz	Tornászat				Műének	Francia nyelv	
	Babarczy József . . .	2	2	4	4	3	4	3	4	2				1	—	—
Bagáry Kálmán . . .	3	4	5	4	5	4	3	4	3	4	—	—	5	4	II. r.	
Balogh Károly . . .	2	2	2	2	1	2	1	3	2	2	1	—	2	3	jeles	
Bieber Miklós . . .	1	3	4	3	4	3	4	4	4	1	—	—	4	2	I. r.	
5 Binnenfeld Gy., héber	1	3	2	3	3	2	4	3	3	3	—	2	3	3	I. r.	
Bite Antal	1	4	4	3	2	3	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.	
Breisach Béla	4	4	4	3	3	4	3	4	4	2	—	—	4	2	I. r.	
Bruch József	3	3	4	2	4	3	4	4	2	—	—	—	4	2	I. r.	
Budor Sándor, ism. . .	3	3	3	4	4	3	3	3	2	3	—	—	3	3	I. r.	
10 Burger Zsigmond . . .	2	3	3	3	3	2	3	3	4	—	—	4	3	3	I. r.	
Charváth László . . .	1	2	3	1	1	1	2	2	2	4	—	—	2	2	jeles	
Csillag Szilárd	3	4	4	3	2	2	4	3	4	4	—	—	4	4	I. r.	
Czinner Sándor, héber	3	4	5	2	5	3	5	5	4	2	—	3	5	4	II. r.	
Dassinger József . . .	3	4	4	1	4	2	4	4	3	1	—	—	4	2	I. r.	
15 Deutsch Sándor, héber	1	4	4	2	4	2	4	3	4	3	—	—	4	4	I. r.	
Diel Nándor, ág. v. . .	2	5	5	3	5	3	5	4	4	3	—	—	5	4	II. r.	
Fekete Ignác, héber . .	2	3	2	3	3	3	4	4	5	4	—	—	3	1	I. r.	
Fizeschan Mikl., g.k. v.	2	4	3	2	4	3	3	4	1	2	—	—	3	2	I. r.	
Fóhsz György	3	4	4	3	4	4	3	4	3	2	—	—	1	2	I. r.	
20 Fritz János	3	4	5	2	5	3	4	4	4	—	—	—	5	3	II. r.	
Gál István	2	1	2	1	1	2	2	2	2	2	—	—	2	2	jeles	
Hegedűs Ferenc	1	2	2	2	1	2	1	2	3	—	—	—	2	1	jeles	
Hegedűs István	2	4	4	3	4	4	4	4	1	—	—	—	4	4	I. r.	
Herzl István, héber . .	2	4	5	5	4	4	5	5	4	5	—	—	5	4	II. r.	
25 Hettrich Antal, ism. .	3	4	3	3	4	3	3	4	3	2	—	—	4	3	I. r.	
Hoffmann Ede	vi	zs	gá	la	to	t	ne	m	te	tt	—	—	—	—	—	—
Horovitz Sándor, héb.	2	3	3	1	3	2	2	3	3	3	—	—	3	3	I. r.	
Juhász Gusztáv	2	4	4	3	3	2	4	4	2	1	—	—	4	3	I. r.	
Juhász Imre	2	*	*	4	*	3	*	4	3	—	—	—	—	3	—	—
30 Juhász Károly	1	4	3	3	3	2	3	3	2	1	—	—	3	3	I. r.	
Kain Sándor	2	4	4	3	4	3	4	4	4	4	—	—	4	4	I. r.	
Kaufmann Izsó, héber . .	1	2	3	3	3	3	2	3	4	3	—	—	3	4	I. r.	
Katzky Béla, héber . . .	1	4	4	4	4	4	4	4	2	2	—	—	4	4	I. r.	
Kehrer Károly	3	4	4	2	3	3	3	3	4	4	—	—	3	4	I. r.	
35 Kindl János	2	4	4	2	4	3	4	3	3	4	—	—	4	3	I. r.	
Kirchner József	1	3	3	1	3	2	3	3	3	1	1	—	3	2	I. r.	
Knöbl József	2	3	2	2	3	2	2	3	4	4	—	—	3	2	I. r.	
Kopasz Lajos	2	4	4	4	4	3	4	4	4	3	—	—	4	3	I. r.	
Korda János, ism. . . .	2	4	4	4	4	3	4	3	4	—	—	—	4	4	I. r.	
40 Kőszeghy József	2	2	2	2	2	2	2	3	4	4	—	3	2	4	jeles	
Kövessy Ödön	2	4	4	3	4	2	4	4	4	3	—	—	4	4	I. r.	
Krpalek Lajos	2	2	2	3	1	2	2	3	4	4	—	—	2	3	I. r.	
Krubicza József	2	4	4	1	4	3	2	4	3	3	—	—	4	3	I. r.	

A tanuló neve és vallása, <i>őszöndíjas vagy tsz.éltő-e?</i>	Tantárgyak											Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat	
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Szám- és mértan	Természettan	Rajz	Tornászat	Műténak				Francia nyelv
Kuniczer Sándor, héb.	1	2	3	1	3	1	2	3	4	4	—	—	3	3	I. r.
45 Kutassy József . . .	2	3	4	3	3	1	4	2	4	3	—	2	3	2	I. r.
Leitner Elek . . .	2	4	4	3	4	2	4	3	3	2	—	—	4	2	I. r.
Lévay József, héber .	1	3	3	2	3	2	4	4	4	4	—	—	3	3	I. r.
Lippay Lajos . . .	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	—	1	1	1	kit.
Makovicska Ottó . . .	2	4	4	2	4	2	4	4	3	3	—	—	4	4	I. r.
50 Matók Ferenc . . .	2	2	3	3	2	2	4	3	1	1	—	—	3	2	I. r.
Mácska Lajos . . .	2	4	4	4	2	2	4	4	2	3	—	—	4	3	I. r.
Mészáros Zoltán . . .	2	4	4	4	4	3	4	4	4	3	1	—	4	3	I. r.
Mihályffy Ferenc . . .	2	4	5	4	4	3	5	4	4	1	1	—	5	4	II. r.
Mohaupt Gyula . . .	4	4	4	3	4	3	3	4	4	3	1	—	4	4	I. r.
55 Nagy István . . .	2	4	4	4	4	2	4	4	3	2	—	—	4	2	I. r.
Neuwerth Miklós . . .	4	5	4	4	4	4	5	4	3	3	—	—	5	2	II. r.
Okruetzky István . . .	2	3	4	3	3	2	3	2	3	4	—	—	3	2	I. r.
Oppelcz Lajos . . .	2	3	4	2	3	3	3	3	3	2	—	—	3	3	I. r.
Pap Zoltán . . .	3	3	4	3	4	2	4	4	3	3	—	—	4	2	I. r.
60 Prachthäuser Miklós .	4	3	3	3	3	3	3	4	1	2	—	—	3	3	I. r.
Rajacsich S. báró, g. k. v.	3	3	3	1	3	1	4	4	2	4	—	—	3	1	I. r.
Reiner Gyula, héber .	2	2	3	2	3	2	3	3	4	4	—	—	3	2	I. r.
Rózsa Antal . . .	4	4	4	4	3	4	4	3	4	—	—	—	4	3	I. r.
Schlesinger Ján., héber	1	2	2	2	3	2	3	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
65 Schwarz Árpád, héber	2	4	5	4	5	4	5	5	4	4	—	—	5	4	II. r.
Spitz Bernát, héber .	1	2	1	2	2	2	2	4	3	3	—	1	3	3	I. r.
Stein Adolf, héber .	1	2	2	1	2	2	2	4	4	4	—	1	3	3	I. r.
Siegel Gyula, héber .	2	4	4	3	4	4	3	4	1	3	—	—	4	4	I. r.
Szücs Ferenc . . .	2	4	4	4	2	3	3	2	4	3	—	—	3	4	I. r.
70 Terhes Zoltán . . .	1	3	4	3	3	1	4	2	4	3	—	—	3	2	I. r.
Ungár Simon, héber .	1	2	3	4	3	4	3	3	3	3	—	—	3	4	I. r.
Urbán Mihály . . .	4	4	4	4	4	5	5	5	3	3	—	—	5	4	II. r.
Visky István . . .	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	—	—	4	5	I. r.
Weiner Márton, héber	1	3	3	3	2	2	3	3	4	3	—	—	3	4	I. r.
75 Weber Ferenc . . .	2	4	3	2	2	2	3	2	3	3	—	—	3	3	I. r.
Winnand Jakab . . .	4	5	4	3	4	4	4	5	4	3	—	—	5	5	II. r.
Zillich Péter . . .	3	4	4	3	4	4	2	3	3	2	—	—	4	2	I. r.

Kimaradtak :

Bauer József.
Fejes Ferenc.
Roth Jakab, héber.

Meghalt:

Löwy Gyula, héber.

Második osztály.

A tanuló neve és vallása, őszönidjias vagy ismétlő-e?	Tantárgyak											Magaviselet	Általános sorozat		
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természetrajz	Rajz	Testgyakorlat	Szépíráás	Műének			Francia nyelv	
Agócsi Ödön, ism.	2	3	3	4	4	4	3	3	4	4	—	—	3	4	I. r.
Alexandreszku G., gk. v.	3	4	3	2	2	1	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Apró János	2	3	3	4	3	3	3	4	2	4	—	—	3	3	I. r.
Baum János	4	4	2	3	3	3	4	1	1	4	—	—	3	3	I. r.
5 Beck Jakab	4	5	5	4	5	4	5	4	1	4	—	—	5	4	II. r.
Benkeő Ákos	3	5	5	4	5	4	4	4	2	3	—	—	4	4	II. r.
Bernstein Salamon, héb.	1	1	1	1	1	1	1	1	4	2	—	1	1	2	kit.
Busch György	4	4	4	3	4	3	4	4	4	3	—	—	4	4	I. r.
Csorvay Emil	3	4	2	4	4	4	3	4	4	4	—	—	4	4	I. r.
10 Domján Géza, helv. v.	4	4	2	4	4	4	3	3	—	3	—	—	4	2	I. r.
Feuer Adolf, héber	1	3	2	2	4	4	3	4	*	4	—	3	3	4	I. r.
Fischer Antal, héber	2	4	2	2	4	2	4	3	4	3	—	—	3	2	I. r.
Gera János	3	4	2	4	4	4	4	4	*	3	—	—	4	3	I. r.
Glücksthal Samu, héb.	1	3	2	2	3	3	2	4	2	3	—	1	3	3	I. r.
15 Grifatong Jakab	3	3	3	2	4	3	3	2	4	3	1	—	3	3	I. r.
Grósz Dezső héb. ism.	4	4	3	3	4	*	4	4	—	4	—	—	—	4	—
Grünberger Mór, héber	2	4	3	1	4	3	3	4	4	4	—	—	3	3	I. r.
Gunzer József	3	5	4	2	6	4	3	1	1	2	—	—	6	3	III. r.
Halhegyi György	4	4	3	4	4	4	4	2	—	3	—	—	4	3	I. r.
20 Hegedűs György	4	5	4	1	5	3	4	3	3	4	1	—	5	3	II. r.
Henz János	4	5	3	2	5	2	4	1	1	3	—	—	5	3	II. r.
Herke Mihály	3	4	3	4	4	3	3	2	2	3	—	—	3	3	I. r.
Hirschfeld József, héb.	2	4	2	3	3	4	2	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Horváth Zoltán, ág. v.	3	4	2	2	4	4	3	4	4	4	—	—	3	3	I. r.
25 Hügel Antal	3	3	3	1	4	3	3	2	3	1	—	—	3	3	I. r.
Jäger Sebestyén	3	4	3	2	3	2	3	2	3	2	—	—	3	3	I. r.
Joszefert Mátyás, héb.	2	3	4	2	4	4	4	3	3	2	—	—	4	4	I. r.
Junker János id.	4	5	5	2	*	4	4	3	3	3	—	—	—	3	—
Junker János ifj.	3	3	3	1	3	2	4	4	2	3	—	—	3	3	I. r.
30 Kalenda János, ág. v.	3	3	4	3	4	4	3	2	3	4	—	—	3	3	I. r.
Kasza Péter	1	2	1	3	4	2	1	3	3	3	—	—	3	2	I. r.
Keller István	4	5	4	2	5	4	4	3	3	4	—	—	5	3	II. r.
Kibling Béla	3	4	3	3	4	4	3	4	2	3	—	—	3	2	I. r.
Kipper József	3	3	2	1	4	3	3	2	1	3	—	—	3	3	I. r.
35 Klein Mihály	1	2	1	1	2	1	2	1	1	3	1	—	2	3	jeles
Koch Dániel, héber	3	5	3	3	4	5	5	3	5	4	—	—	5	4	II. r.
Kotlár István	2	2	2	2	2	2	2	1	*	3	1	—	2	3	jeles
Kovács Antal	4	5	4	4	5	*	4	2	*	4	—	—	—	4	—
Kónya András	3	2	2	4	3	2	4	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
40 Kónya János id.	3	4	2	3	4	4	4	2	2	4	—	—	4	3	I. r.
Kónya János ifj.	3	4	3	2	4	4	4	3	4	3	—	—	4	2	I. r.
Kószeghy Sándor	2	2	2	2	4	1	2	4	4	4	—	4	3	3	I. r.
Krausz Ignác, héber	3	3	4	1	4	3	4	4	4	3	—	—	3	3	I. r.

A tanuló neve és vallása, <i>őszönáljas vagy lemtű-e?</i>	T a n t á r g y a k											Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat	
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természetrajz	Rajz	Testgyakorlat	Szépíráás	Műének				Francia nyelv
Krebsz György . . .	3	4	4	2	4	4	4	4	1	2	—	—	4	3	I. r.
45 Kunitzer Samu, héber	1	2	1	2	2	2	1	3	3	3	—	—	2	2	jeles
Kurucz Gyula . . .	1	3	2	3	2	3	2	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Langer Benő, héber .	1	1	1	1	1	1	3	3	4	2	—	1	2	2	jeles
Laub János, ism. . .	3	3	2	3	3	3	4	4	2	3	—	—	3	3	I. r.
Lederer Ignác, héber	3	5	5	4	3	4	4	2	4	2	—	—	5	3	I. r.
50 Lemberger Arnold, héb.	4	5	4	4	5	3	3	4	4	4	—	—	5	4	II. r.
Lévay Lajos, héber .	2	4	4	2	4	4	3	3	4	3	—	—	4	4	I. r.
Lusztig Manó, héber .	2	3	2	2	4	4	3	3	4	4	—	—	3	3	I. r.
Manojlovics M. g. k. v.	1	3	2	2	2	3	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Mayer Károly . . .	2	1	2	1	3	2	2	3	3	4	—	—	2	2	jeles
55 Márku Romulus, g. k. v.	3	4	3	4	4	3	4	3	1	3	—	—	4	4	I. r.
Merz Lajos, ism. . .	4	4	4	3	*	4	4	3	3	4	—	—	-	4	—
Mihájlovics Gy. g. k. v.	2	3	4	1	4	3	3	3	3	3	—	—	3	2	I. r.
Mondschein Samu, héb.	2	3	3	4	3	3	3	4	*	4	—	—	3	4	I. r.
Moró János . . .	4	4	4	4	5	4	4	4	*	4	—	2	5	3	II. r.
60 Müller József . . .	3	4	3	2	3	3	3	2	4	4	—	—	3	3	I. r.
Neurohr Mihály . . .	3	4	4	2	4	2	3	3	2	2	1	—	3	3	I. r.
Onitiu Virgil g. k. v.	1	3	2	2	2	3	3	3	4	4	—	—	3	3	I. r.
Osztoics Gy. g. k. v.	2	4	4	2	4	2	3	3	2	1	—	—	3	2	I. r.
Pap János . . .	3	5	5	3	4	4	4	2	2	4	1	—	5	3	II. r.
65 Pap Károly . . .	1	1	1	2	3	2	1	3	3	2	—	—	2	2	jeles
Pálfy József . . .	4	3	4	3	4	3	4	2	3	4	—	—	4	3	I. r.
Pelikán Ede . . .	3	3	2	1	2	1	3	3	3	4	1	—	3	2	I. r.
Petz Dezső . . .	3	4	4	4	2	3	4	3	4	3	—	—	4	3	I. r.
Pillich Imre . . .	4	4	3	4	4	4	4	3	3	4	—	—	4	4	I. r.
70 Pillich József . . .	3	3	2	3	4	4	3	3	3	3	—	—	3	4	I. r.
Pintér Pál . . .	2	2	1	3	4	3	2	5	3	3	—	—	3	3	I. r.
Pollák Aladár, héber	1	3	2	3	5	4	3	4	5	2	—	3	5	4	II. r.
Pollák József, héb. ism.	1	3	1	3	4	4	3	4	4	2	—	3	3	3	I. r.
Potyondi Imre . . .	4	4	4	4	4	4	4	3	4	3	—	—	4	4	I. r.
75 Prinz Ignác . . .	2	2	2	4	4	4	3	4	3	3	—	—	3	4	I. r.
Puschner István, ism.	3	4	2	4	5	4	4	4	2	4	—	—	5	4	II. r.
Regdon Károly . . .	2	2	1	2	3	2	2	3	3	4	—	—	2	2	jeles
Rex Izidor, héber . .	3	3	2	3	4	4	3	3	4	3	—	—	3	4	I. r.
Rónay Aladár . . .	2	3	3	3	3	3	3	4	3	4	—	—	3	4	I. r.
80 Ronkovich Gyula . .	3	4	4	3	3	3	3	3	4	4	—	—	3	3	I. r.
Róth Károly, héber .	1	2	1	3	1	3	3	3	3	3	—	1	3	3	I. r.
Rózsa István . . .	3	4	3	4	4	4	4	3	2	3	—	—	4	3	I. r.
Schlézinger Gyula, héb.	3	4	3	3	5	6	4	4	5	4	—	—	6	4	II. r.
Spitzer Ede, héber .	2	4	4	3	3	3	3	4	*	3	—	—	3	3	I. r.
85 Steinitz Henrik, héber	2	3	2	1	3	5	2	3	4	4	—	—	5	3	II. r.
Steinitz Jakab, héber	2	2	1	3	2	3	2	2	3	3	—	—	3	3	I. r.
Szabó Imre ism. . .	3	4	4	3	4	4	4	4	3	4	—	—	4	4	I. r.
Szegheő Gyula . . .	3	4	2	2	4	2	3	3	*	2	—	—	3	2	I. r.

A tanuló neve és vallása, őszöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k											Magaviselet	Általános sorozat		
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természettan	Rajz	Testgyakorlat	Szépíráás	Műének			Francia nyelv	
Szekula József . . .	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	—	—	4	3	I. r.
90 Szőke Ferenc . . .	3	4	2	4	3	4	4	4	3	4	—	—	4	4	I. r.
Tannenbaum Samu, héb.	1	2	2	2	3	3	4	2	4	4	—	—	3	3	I. r.
Tóth András . . .	3	4	3	3	4	3	3	2	1	4	—	—	3	4	I. r.
Tóth Kálmán . . .	3	2	3	3	4	4	3	2	3	3	—	—	3	3	I. r.
Tóth Lajos . . .	3	3	2	4	4	3	4	2	3	3	—	—	3	4	I. r.
95 Vály Géza . . .	3	4	4	4	4	4	4	4	3	5	—	—	4	4	I. r.
Várakozó Ferenc . . .	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	—	—	4	3	I. r.
Vityé János . . .	4	3	4	4	5	4	4	3	4	2	—	—	5	4	II. r.
Weisz Antal, héber . .	1	2	2	2	3	2	3	4	—	4	—	—	3	2	I. r.
Weisz Gerzon, héber . .	1	1	2	1	2	3	2	4	4	1	—	1	2	2	jeles
100 Weisz Ignác, héber . .	2	3	4	2	2	4	3	4	4	2	—	3	3	3	I. r.
Weisz Imre, héber . . .	1	2	2	2	3	3	2	4	4	4	—	—	3	2	I. r.
Wild Sándor . . .	3	4	3	3	4	4	4	3	4	4	—	—	4	3	I. r.
Wertheim József . . .	2	3	2	1	3	3	2	3	2	4	—	—	3	2	I. r.
Wottitzky Zsig. héber . .	2	3	3	1	4	3	3	4	5	3	—	2	3	3	I. r.
105 Zarkavölgyi And. ism.	1	2	1	3	3	2	1	3	3	2	—	—	3	2	I. r.

Kimaradtak :

Bauer Béla, ism.
 Ehling Ádám.
 Glück Miksa, héber.
 Kiefer József.
 Kovács István.
 Kókay Rudolf, ism.
 König Náthán, héber.
 Német Ferenc, ism.
 Schrottmayer Józsa., ism.
 Tápay Dezső.

Meghalt:

Nagy Antal, ism.

Első B. osztály.

A tanuló neve és vallása, őszändíjas vagy ismétlődő-e?	Tantárgyak										Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat		
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természettan	Rajz	Szépíráás	Testgyakorlat				Műének	Francia nyelv
Ádám Zsigmond, héber	4	3	2	3	4	4	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Baasch Ferdinánd . . .	2	4	3	2	1	4	3	3	3	4	—	—	3	3	I. r.
Benák Sándor, ism. . .	3	4	4	2	3	4	4	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
Bernstein Izidor, héber	1	1	1	1	1	1	1	3	2	3	—	—	1	1	kit.
5 Besser József	1	4	3	1	2	2	2	1	1	3	—	—	3	2	I. r.
Biró Ferenc	3	4	4	4	4	4	4	3	3	1	—	—	4	2	I. r.
Bodvay Károly, helv. v.	2	4	4	4	4	4	4	3	4	3	—	—	4	3	I. r.
Boschán Albert, héber	3	4	4	3	4	4	4	5	2	4	—	—	4	4	I. r.
Bozsó Lajos	1	4	2	2	4	4	3	3	4	4	—	—	3	3	I. r.
10 Bósz Ede	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	—	—	4	3	I. r.
Brasch Dániel, héb., ism.	3	4	4	4	4	4	4	4	3	4	—	—	4	4	I. r.
Brill Rikárd, héber . . .	1	2	1	1	2	2	2	4	2	2	—	—	2	2	jeles
Bruckner József, héber	3	4	4	2	3	4	4	4	4	4	—	—	4	4	I. r.
Eperjesi Béla	1	3	2	1	2	2	2	3	3	3	—	—	2	2	jeles
15 Faragó Pál	4	*	4	*	*	*	*	4	4	3	—	—	—	—	—
Fogarassy Győző	1	3	2	1	1	2	2	2	1	2	—	2	2	2	jeles
Frank János (Orcifalv.)	4	5	5	3	5	5	5	3	3	4	—	—	5	4	II. r.
Frank János (Perjám.)	4	4	4	2	4	5	5	2	2	2	—	—	5	4	II. r.
Fraunhoffer Lajos	2	2	2	2	3	2	2	4	3	4	—	—	2	2	jeles
20 Gáspár Izidor, héber . .	4	4	4	4	3	4	4	3	3	3	—	—	4	4	I. r.
Gombossy Ferenc	4	5	5	4	5	5	5	4	3	3	—	—	5	5	II. r.
Grünblatt Sámuel, héb.	1	2	2	1	3	2	2	4	3	2	—	—	2	2	jeles
Havrincsák Endre, ism.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	—	—	4	4	I. r.
Holzinger Mihály	4	5	4	3	4	5	5	3	4	3	—	—	5	4	II. r.
25 Hunyár Károly	4	4	4	1	4	4	4	2	3	3	—	—	4	3	I. r.
Jablonovics Ede, g. k. v.	2	3	4	2	3	3	3	2	3	3	—	—	3	3	I. r.
Jászai Gyula	4	5	4	4	4	5	5	3	4	2	—	—	5	4	II. r.
Kalmár Ferenc	3	4	3	3	2	4	3	3	3	—	—	—	3	3	I. r.
Kasza József	2	4	3	1	3	3	3	3	3	—	—	—	3	2	I. r.
30 Katona Pál	2	4	4	2	3	3	3	2	4	1	—	—	3	2	I. r.
Keiler Gusztáv	3	4	4	3	3	4	4	4	4	4	—	—	4	3	I. r.
Kelemen Dezső	2	3	3	2	2	3	3	2	3	3	—	—	3	2	I. r.
Kis Sándor	2	4	2	3	2	4	3	2	3	2	—	—	3	2	I. r.
Klebovics László	4	5	4	2	4	5	4	4	4	3	—	—	5	4	II. r.
35 Klein Lajos, héber . . .	1	2	4	2	4	4	3	2	2	3	—	—	3	3	I. r.
Komáry Ede	4	5	4	4	4	5	5	3	4	3	—	—	5	4	II. r.
Lemle János	2	3	2	1	2	2	2	3	3	3	—	—	3	2	jeles
Lemle Lajos	2	3	2	2	2	3	2	2	3	3	—	—	2	2	I. r.
Lemhardt Ferenc	4	4	4	2	3	4	4	1	1	1	—	—	4	4	I. r.
40 Lévy Ferenc, héber . . .	3	3	3	1	2	4	3	4	3	4	—	—	3	3	I. r.
Lippai Ferenc	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1	1	kit.
Lusztig Lajos, héber . . .	3	4	5	3	4	5	5	4	2	4	—	—	5	4	II. r.
Madár Imre	3	4	4	3	3	4	4	2	3	—	—	—	4	3	I. r.

A tanuló neve és vallása, őszöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k											Szorgalom	Magaviselet	Általános	
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természettan	Rajz	Szépíráás	Testgyakorlat	Műének				Francia nyelv
Márton József . . .	3	4	4	2	3	4	3	1	4	3	—	—	3	3	I. r.
45 Meisels Lajos, héber	1	1	1	1	1	1	1	—	3	3	—	—	1	1	kit.
Mondschein Samu, héb.	2	4	4	2	3	4	3	4	3	4	—	4	3	3	I. r.
Pajdák Emil, g. k. v.	2	4	3	1	2	4	3	2	3	2	—	—	3	3	I. r.
Péter Ádám . . .	4	5	4	3	5	5	5	4	4	5	—	—	5	5	II. r.
Pick Rudolf, héber . .	2	4	4	1	2	3	3	3	2	2	—	—	3	3	I. r.
50 Pozojevics István . .	3	4	4	2	3	4	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Princ Károly, héber . .	3	4	4	3	4	4	4	2	3	3	—	—	4	4	I. r.
Reitzer Manó, héber . .	1	3	4	3	4	4	4	4	3	4	—	—	4	4	I. r.
Remes András . . .	2	4	2	2	2	3	2	3	3	1	—	—	3	2	I. r.
Rennich Ferenc . . .	3	3	2	2	3	3	3	4	2	3	—	—	3	2	I. r.
55 Retzler János . . .	4	4	4	2	4	4	4	3	4	3	—	—	4	4	I. r.
Ronkovics István . . .	3	4	3	2	3	4	3	4	4	4	—	—	3	3	I. r.
Rózsa Lajos . . .	4	5	4	3	5	5	4	4	4	4	—	—	5	4	II. r.
Schreier József, héber	1	2	2	2	2	3	2	4	2	2	—	—	2	2	jeles
Schütz Antal . . .	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	—	—	4	4	I. r.
60 Somogyi István . . .	1	2	2	1	2	3	2	3	2	3	—	—	2	2	jeles
Stanulovics Szilárd, g. k. v.	2	4	4	3	4	4	4	1	3	3	—	—	4	3	I. r.
Styrum Márk, héber . .	3	4	3	3	3	4	3	1	1	3	—	—	4	4	I. r.
Szörfy Géza . . .	4	5	5	3	5	5	5	2	3	2	—	—	5	4	II. r.
Tary Sándor, ism. . . .	4	4	2	4	4	4	4	1	3	3	—	—	4	4	I. r.
65 Tápay János . . .	4	4	4	4	3	4	4	2	4	—	—	—	4	3	I. r.
Teichmann Ferenc . . .	3	4	4	4	4	3	4	2	3	2	—	—	4	3	I. r.
Tengelyi Lajos . . .	3	4	3	3	4	4	4	3	4	3	—	—	4	4	I. r.
Tombác János . . .	2	3	1	1	1	2	2	2	2	3	—	—	2	2	jeles
Varga András . . .	4	4	4	2	3	5	5	3	4	4	—	—	5	4	II. r.
70 Waldner Dávid, héber	3	3	3	1	4	3	3	3	3	3	—	—	3	2	I. r.
Waldner József, héber	2	3	3	3	4	3	3	3	3	2	—	3	3	4	I. r.
Weibold István . . .	3	4	4	3	4	4	4	2	2	1	—	—	4	3	I. r.
Weisz Mátyás . . .	4	4	4	2	4	5	5	4	3	4	—	—	5	3	II. r.
Weizskopf Ágoston . . .	4	4	4	4	4	5	5	4	4	3	—	—	5	4	II. r.
75 Weizskopf Kálmán . .	4	4	4	4	4	5	5	4	4	3	—	—	5	4	II. r.
Wilhelm József . . .	4	4	4	2	4	5	5	4	2	3	—	—	5	4	II. r.
Zsótér Dezső . . .	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	—	—	4	4	I. r.

Kimaradtak :

Baitz Mihály, ism.
Bója Mátyás.
Boros József.
Faragó Imre.
5 Fuchs Vid.
Hajós István.

Halász János.
Hidvégi János.
Jankovics József.
10 Kis Ádám.
Smrha Béla.
Szécsi István.

Első A. osztály.

A tanuló neve és vallása, öszöndíjas vagy ismétlő-e?	Tantárgyak											Magaviselet	Általános sorozat		
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természetrajz	Rajz	Szépíráás	Testgyakorlat	Műének			Francia nyelv	
Abrahám István . . .	1	1	1	1	1	1	1	2	1	3	1	—	1	1	kit.
Bajazet Zsiván, g.k.v.	1	4	4	2	3	4	4	2	3	3	—	—	4	3	I. r.
Ballauer Kristóf . . .	1	2	1	1	2	1	1	3	3	3	—	—	1	1	kit.
Becsei István . . .	3	4	4	3	4	4	4	2	3	3	—	—	4	3	I. r.
5 Bicking Rókus . . .	2	4	3	1	4	4	4	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
Braun Mór, héber . . .	2	3	3	2	4	4	4	4	3	5	—	—	3	3	I. r.
Brichta Mihály, héber	2	2	1	1	2	3	2	3	2	2	—	2	2	2	jeles
Brunner István . . .	3	4	3	3	3	2	4	2	3	2	—	—	3	3	I. r.
Buding Ede . . .	1	4	3	1	2	1	4	1	3	3	1	—	3	3	I. r.
10 Charvat Antal . . .	4	4	4	2	4	3	4	2	4	3	—	—	4	4	I. r.
Cherrier Vilmos . . .	4	4	4	1	3	3	3	4	4	3	2	—	3	3	I. r.
Cserzi Mihály . . .	3	4	4	3	4	4	4	3	2	2	—	—	4	4	I. r.
Csikós József . . .	4	4	4	2	4	4	4	3	3	2	—	—	4	3	I. r.
Czinner Antal, héber	2	4	4	4	5	5	4	4	3	1	—	—	5	3	II. r.
15 Dobos Béla . . .	3	3	3	3	3	3	4	2	3	3	—	—	3	3	I. r.
Farkas János . . .	4	5	4	4	4	4	4	2	4	*	—	—	5	4	II. r.
Fischbach Simon, héb.	2	3	3	3	4	3	3	4	4	5	—	—	3	3	I. r.
Freyburger Béni . . .	2	3	3	1	2	3	3	4	3	2	—	—	3	2	I. r.
Gácsér Mihály . . .	3	4	4	4	4	4	3	1	3	—	—	—	4	3	I. r.
20 Geiger Mór, héber . . .	1	2	1	2	4	3	1	4	2	4	—	2	3	2	I. r.
Geisz Péter . . .	3	4	3	1	3	2	2	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Gensinger Antal . . .	4	4	4	2	2	3	4	3	3	*	—	—	4	3	I. r.
Glücksthal Ferenc, héb.	1	4	4	4	4	4	4	4	3	4	—	—	4	3	I. r.
Götz Jakab . . .	4	4	3	1	2	2	4	3	4	3	—	—	3	3	I. r.
25 Grünstein Mór, héb. . .	1	2	1	1	2	3	2	2	1	—	—	—	2	2	jeles
Hajós József . . .	4	4	4	2	3	3	3	2	3	3	1	—	3	3	I. r.
Hegedűs Béla . . .	3	4	3	1	4	3	3	1	2	3	—	—	3	3	I. r.
Hegedűs Mihály . . .	3	4	3	1	2	1	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Huszár Sándor . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	—	—	1	2	kit.
30 Janker Lajos . . .	2	3	3	2	3	4	2	3	3	3	1	—	3	3	I. r.
Jerney Zoltán . . .	2	3	3	3	4	3	2	2	3	1	—	—	3	3	I. r.
Kafka János . . .	3	4	4	3	4	3	3	4	4	3	—	—	3	3	I. r.
Katrein Miklós . . .	4	4	4	3	3	3	4	4	3	2	—	—	4	3	I. r.
Kelemen András . . .	1	3	1	4	2	3	1	3	3	3	—	—	3	2	I. r.
35 Keller János . . .	3	4	4	2	4	4	4	4	3	*	—	—	4	3	I. r.
Keller Ödön, héber . . .	2	3	3	1	1	3	2	4	2	2	—	—	3	2	I. r.
Kenedics Kálmán . . .	4	4	4	3	4	4	4	2	3	—	1	—	4	4	I. r.
Kiss István . . .	3	4	3	4	4	4	3	2	3	3	—	—	4	3	I. r.
Knoblauch Virgil . . .	2	3	2	1	3	3	3	3	3	1	—	—	3	2	I. r.
40 Kóri Mihály . . .	4	5	5	3	4	5	5	4	5	4	—	—	5	4	II. r.
Kóri Péter . . .	4	5	4	2	4	3	5	2	4	3	—	—	5	3	II. r.
Kószó István . . .	1	2	1	2	1	1	1	2	3	2	—	—	1	2	kit.
Kurth Miklós . . .	4	4	4	2	4	4	4	3	4	—	—	—	4	3	I. r.

A tanuló neve és vallása, ősztondi/vas vagy ismétlő-e?	Tantárgyak											Szorgalom	Magaviselet	Általános sorozat	
	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Szám- és mértan	Természettan	Rajz	Szépíráás	Testgyakorlat	Művészet				Francia nyelv
László Zoltán	3	4	3	2	4	4	4	3	4	*	—	—	4	4	I. r.
45 Lefkovicz Áron, héber	1	2	1	2	2	3	2	3	3	*	—	—	2	2	jeles
Leth Ferenc, ism. . . .	4	5	5	3	4	5	5	2	3	2	—	—	5	4	II. r.
Lind Leonárd	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	—	—	1	1	kit.
Lipovszky Sándor	3	4	4	4	3	4	3	4	4	3	—	—	4	3	I. r.
Mazur László	4	4	4	3	5	5	4	3	3	3	—	—	5	3	II. r.
50 Mészáros Gyula	3	5	4	4	4	5	4	3	4	3	1	—	5	4	II. r.
Mihályi Vince	3	3	3	2	3	1	3	2	2	—	—	—	3	3	I. r.
Mijin Vazul, g. k. v..	4	3	3	1	3	2	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.
Muhi Sándor	1	2	2	3	2	2	2	2	2	2	—	—	2	2	jeles
Murka István	3	4	4	3	3	4	3	2	3	4	—	—	3	3	I. r.
55 Nagy Ferenc	4	5	4	5	5	5	4	3	4	3	—	—	5	4	II. r.
Pity Sándor	1	1	1	1	1	1	1	3	1	2	1	—	1	1	kit.
Putnoky Imre	3	4	4	2	4	4	3	4	4	4	—	—	4	3	I. r.
Rech Mihály, ism. . . .	3	4	4	3	4	4	4	2	2	3	—	—	4	3	I. r.
Reitter János	4	4	4	3	4	4	4	3	4	3	—	—	4	3	I. r.
60 Rózsa Szilveszter, ism.	3	3	2	2	1	3	4	1	3	1	—	—	3	3	I. r.
Sándor Ferenc, ism. . . .	4	5	4	4	4	4	4	3	3	2	—	—	5	4	II. r.
Schwarz Ferenc, héber	3	4	4	4	4	4	3	3	3	1	—	—	4	3	I. r.
Schwarz Samu, héber	2	4	4	4	5	5	3	4	3	*	—	—	5	4	II. r.
Singer Dávid, héber . . .	1	4	4	4	4	5	4	5	4	4	—	—	5	3	II. r.
65 Steuer Ferenc	3	3	3	1	2	3	3	2	3	3	—	—	3	2	I. r.
Stojadinovity V. g. k. v.	1	4	4	1	2	2	4	2	2	3	—	—	3	2	I. r.
Stollmayer József	4	5	4	3	4	4	5	3	4	3	—	—	5	3	II. r.
Szauer Adolf, ism. . . .	3	4	4	2	4	4	4	1	3	1	1	—	4	3	I. r.
Szekerke Gyula	4	4	4	4	5	5	4	2	4	3	—	—	5	4	II. r.
70 Szeles Mihály	3	4	4	2	3	3	3	2	4	3	—	—	3	3	I. r.
Sziráky Gyula	4	4	4	2	2	2	3	3	3	3	1	—	3	3	I. r.
Szkrivanek Ferenc, ism.	4	5	4	2	4	4	5	3	4	3	—	—	5	4	II. r.
Szokolovits Sz. g. k. v.	4	5	5	4	5	4	5	3	4	3	—	—	5	4	II. r.
Tóth Károly	4	4	4	3	4	4	4	2	3	—	—	—	4	3	I. r.
75 Tripolszky László	2	3	3	2	3	3	2	3	3	3	—	—	3	2	I. r.
Unterreiner János, ism.	4	3	4	1	3	4	4	2	3	3	1	—	4	3	I. r.
Váradai József	4	5	4	4	4	4	5	3	4	3	—	—	5	4	II. r.
Várady Pál, helv. v..	2	4	4	3	4	5	5	3	4	3	—	—	5	3	II. r.
Vékes András	3	4	5	2	3	3	4	3	2	*	—	—	5	4	II. r.
80 Weimann Rudolf, héb.	2	3	4	2	4	4	3	4	3	5	—	—	3	3	I. r.
Wilhelm Salamon, héb.	2	4	4	3	4	4	3	3	3	3	—	—	4	3	I. r.
Wolf József	4	4	4	2	4	4	4	4	4	4	—	—	4	4	I. r.
Wolfner László, héber	3	4	4	4	4	5	4	5	5	5	—	—	5	4	II. r.
Wrabec Albert	4	5	4	3	5	5	5	4	4	2	—	—	5	4	II. r.
85 Zvér József	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	3	3	I. r.

Kimaradtak: Elcsics János, g. k. v. Nagy András, ism. Vidács József.

A gyorsírást Kalmár Antal VIII. oszt. tanuló tanította a Gabelsberger-Markovics-féle rendszerben. Haladók és kezdők — összesen 30-an — nyertek oktatást.

Az ifjúság számának kimutatása

osztály, nemzetiség, előmenetel és lakhely szerint az 1875—76. tanévben.

Osztályok	Az ifjúság száma		A tanév végén volt															Vizsgálatlanul maradt	Kimaradt	Az év elején volt			
			vallás szerint					nemzetiség szerint					előmen. szerint							helybeli	vidéki		
	a tanév elején	a tanév végén	róm. kath.	gör. kath.	gör. kel. v.	ágostai	helvét	héber	magyar	német	szerb	román	tót	horvát	kitűnő	jeles	I. rendű			II. rendű	III. rendű	helybeli	vidéki
I. A.	88	85	65	—	4	—	1	15	66	14	4	—	—	1	6	4	55	20	—	—	3	46	42
I. B.	92	80	54	—	3	1	—	22	59	19	2	—	—	—	5	10	48	16	—	1	12	55	37
II.	116	105	64	—	6	2	1	32	90	9	6	—	—	—	1	9	78	15	2	—	11	73	43
III.	82	78	57	—	2	1	—	18	60	16	1	1	—	—	1	5	60	10	—	2	4	40	42
IV.	40	38	23	—	5	—	—	10	30	3	2	3	—	—	2	4	27	4	—	1	2	21	19
V.	44	41	24	—	6	—	—	11	34	—	6	—	—	1	2	5	31	3	—	—	3	18	26
VI.	24	24	18	—	2	—	—	4	22	—	2	—	—	—	3	19	1	—	—	1	—	13	11
VII.	29	26	18	1	1	—	—	6	25	—	1	—	—	1	—	20	5	—	—	—	3	19	10
VIII.	21	21	12	—	—	—	—	9	20	—	—	—	1	—	1	3	17	—	—	—	—	9	12
I.—VIII.	536	498	335	1	29	4	2	127	406	61	23	5	1	2	19	43	355	74	2	5	38	294	242

Az érettségi vizsgálat eredménye

az 1875—76-iki tanévben.

A VIII. osztály növendékeinek száma				Érettségi vizsgálatra jelentkezett				Viszálépett	Viszautasított	Mégbukott	Kitűnőleg	Egy- szerűen	A távozók közül					
nyilvá- nos	magán	nyilvá- nos	magán	nyilvá- nos	magán	nyilvá- nos	magán						érettnek nyilvánított	jogi	orvosi	bölcsészeti	műszaki	gazdászati
tanuló		tanuló		pályára lépett														
20	1	20	1	—	—	3	5	13	11	2	4	1	1	2				

Adatok a szegedi főgymnasium történetéhez.

Az ifjúsági segélyegylet.

Az ifjúsági segély-egylet tőkéje, mely a múlt tanévben 2214 frt s 253 drb tan- és segédkönyvből állott ez évben 256 frttal s 42 db. tan-könyvvel gyarapodott. Jelenlegi vagyona 2470 frt, mely a szeged-csongrádi takarékpénztárban gyümölcsöz, továbbá 295 db. tan- és segédkönyv.

Segélyezett az egylet e tanévben 10 növendéket 170 frttal s tan-könyvekkel. Az egylet pénztára részint tagdíjakból, részint nemeskeblű emberbarátok szivességéből gyarapodik. A szeged-csongrádi takarékpénztár ez évben 40, az általános takarékpénztár pedig 25 frttal járultak a főntebbi összeghez.

Jutalmazások.

Mltgos Dáni Ferenc főispán úr 2 db. magyar aranyat ajándékozott a magyar irodalom s történelemben legszebb előmenetelt tett ifjú részére. Ezen jutalmat Szivák János VIII. oszt. tanuló nyerte. — Jutalomban részesültek továbbá a bölcsészettanban tett előmenetelükért: Szivák János, Schwarz Mór VIII. oszt. és Kyrí János, Orsó Mátyás VII. oszt. növendékek, kik egy magát megnevezeteni nem akaró tanügybarát szivességéből egy-egy értékes bölcsészettani munkával jutalmaztattak.

Önképző kör.

Az önképző kör működése október hó 24-ikétől a tanév befejezéseig tartott.

Ezen időközben 20 köz-, 6 bizottsági és 2 nagygyűlésen tárgyalta teendőit.

A főgymnasiumi ifjúság négy felső osztályának tanulói kivétel nélkül tagjai voltak a körnek.

A kör munkásságát következő statisztikai adatok mutatják: a) Szóbeli előadás tartatott 54. E téren elismerésre méltólag működtek: Kalmár Antal, Orsó Mátyás, Nagy Mátyás, Preszburger Béla, Hegedűs István és Csemegi Imre. b) Részint eredeti, részint fordítási munkát beérkezett összesen 76 darab, melyek a bírálók kritikájának lőnek alávetve. Kiválóbb dolgozatokat nyújtottak: Csemegi Imre, Hegedűs Pál, Kalmár Antal, Orsó Mátyás, Nagy Mátyás, Farkas Géza és Városov Mihály. c) Önálló és komolyabb tanulmányozásról tanuskodó székfoglaló-értekezéseket következő bizottsági tagok olvastak föl: Lóv Móz es „A rómaiak nyilvános játékaikról“, Schwarz Mór „A római ünnepekről“, Szivák János „Faludi Ferenc emlékezete“, Ficsór József „Az 1514. pórlázadás és annak következményei“, Hegedűs Pál „A kérdő és óhajtó mondatok hangsúlyáról“, Kalmár Antal „A gyorsírás története és a jelenleg divó irányok bírálata“, Borbolya Mihály „Luther és a protestantizmus“, Riesz Jakab „Zápolya János trónrajutása“, Prin Antal „A komikumról“, Preszburger Béla „Az áltáji nyelvcsalád az összehasonlító nyelvészethben“. d) Pálya-munkákban az év nem versenyezhetett a multakkal, a mennyiben a kör négy kérdésére beérkezett művek közül egy sem találtatott méltónak a kitüzött díjra. Csupán Farkas Géza nak „A

hazaszeretet és hazafiság“-ról irt értekezése vivott ki elismerést. Nt. Budavári József nyitrai főgymn. tanár díjára (1 db arany) és kérésére: készíttessék egy Dugonics András emlékezetét dicsőítő költemény, szintén csak egy verses munka érkezett be, mely az igényeknek teljesen meg nem felelvén, új átdolgozásra szerzőjének visszaadott, s egyuttal f. hó 20-ig e díjra új pályázat hirdettetett.

A kör könyvtáránál ezen lefolyt tanévben is örvendtes haladás mutatkozott, a mennyiben a gyarapodás 133 darabot tett. Adományoztak a könyvtár számára: Nt. Martin Péter tanár ur 8, t. Bendtner József ur 3, Pálffy Győző 9, Preyszler Kálmán 5, Kyri János 1, Arcfalvi Gyula 2, Eppinger Alfréd 4, Szávics Kornél 3, Oltványi Pál 1, Orsó Mátyás 2, Spitzer Mihály 1, Weitzenfeld Antal 3, Grünfeld Miksa 5, Weisz Sándor 7, Fischer Jakab 1, összesen: 55 kötetet. A többi 78 kötet a kör számára vásároltatott. A könyvtárban jelenleg 39? szám létezik, melyekről ez évben betűrendes címjegyzék nyomtatott.

Évdijas tagja a kör a Kiszfaludy-, Történelmi és Természettudományi társulatnak, aláírt tag a M. T. Akadémia és a Természettudományi társulat könyvkiadó-vállalatnál.

A könyvtárt ez évben 102 tag látogatta, kik hat hó leforgása alatt 1059 számot vettek ki.

Muzeumok.

a) A *physikai és chemiai szertár*. Az intézet költségvetése szerint a szertár fõntartására és gyarapítására engedélyezett pénzüsszegen vásároltattak e lefolyt tanévben: Holtz-féle villanygép, Melloni-féle készülék, Oppelt-Seebeck-féle szirena, 2 hangvilla hangfenékkal, egy nagyobb hallcsõ, Vesztl-szita, Tantalus-pohár, Máltzel-féle metronom, 3 darab tülökkanál, 54 darab üveg dugaszos vegyszerüveg, villanypisztoly üvegbõl, hintázó báb a Franklin-tábla lassú kisütéséhez, többféle vegyszer és kísérleti consumptibile; helybeli iparosok által készíttetett: 32 db. agyag-gát és 6 db. agyag-elempohár; javíttatott több készülék. — Ajándékoztak a szertárnak: 1. Dr. Herzl D. úr egy vályús Marié-Davy elemet, 2. Ngs. ft. Tóth János úr egy mozgó gõzmozdony-mintát. 3. Nt. Arányi Ágost úr 5 drb. jéghegyi tájfényképet. 4. Chilkó S. IV. oszt. tan. egy fuvó-csövet 5. Lengyel L. IV. oszt. tan. egy vashangorát és 6. Mészáros Z. III. oszt. tanuló egy csomó hajlékony üvegszálat. — Mindezzel együtt van jelenleg a szertárban 724 drb. készülék, melyeknek összes értéke 5178 frt 92 kr.

b) A természetrajzi szertár gyarapodott vásárlás útján egy papirmachéból készült teljes emberi testtel, továbbá t. Rossmann M. úr szivességébõl 3 db. mammutcsonttal.

Tanári könyvtár.

a) Az intézet költségén szereztettek:

Ifj. Szinyei József. Irodalmunk története 1711—1772. — Erdõi Béla. A magyar nemzeti irodalom története. Olvasókönyv a magyar irodalmi oktatáshoz. — Tobler Ludwig. Über die Wortzusammensetzung. Kertbeny Károly. A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvészete I. füzet. — Id. Szinyei József. A magyar tudomány-egyetem könyvtárának címjegyzéke I. k. — Szinyei József. Hazai és külföldi folyóiratok m. tud. kepertoriuma. — Márki Sándor, Irodalmi értesítõ; — Magyar könyvszemle, kiad. a m. n. Muzem Könyvtára. — Gyulai Pál. Budapesti Szemle eddigi évfolyamai. — Forbiger. Schulfatlas der alt. Welt.

Folyóiratok: Zeitschrift für die öster. Gymnasien, 187⁵/₆. évf. — Poggendorff. Annalen der Physik und Chemie, 187⁵/₆. évf. — I. C. V. Hoffmann, Zeitschrift für mathem. u. phys. Unterricht. VII. évf. — Szarvas G. Magyar Nyelvőr. — Tanáregyleti Közlöny.

b) Ajándékozás útján gyarapodott a könyvtár: Dr. Lőw Tóbiás „Magyar Igazságügy“ című folyóiratának ez évi folyamával a szerkesztő adományozásából.

Vizsgálatok s a tanév bezárása.

Ngs. Mészáros Nándor tankerületi kir. főigazgató úr május hóban szerencsétlenül intézetünket látogatásával; meghallgatá az előadásokat úgy, mint a növendékek feleleteit, meglátogató a szertárakat s örömet fejez ki az ifjak előmenetele és az intézet szertárainak állapota s gyarapodása fölött.

A tanév bezárására nézve megemlítendő, hogy a Tisza rohamos áradása miatt az előadások március 18-tól április 18-ig szüneteltek, minek következtében, hogy a szenvedett veszteséget pótolhassuk, a vall. és közokt. minisztérium engedélye folytán, a szokásos vizsgálatok helyett nyilvános áttéti vizsgálatokat tartottunk, melyek június 21-én vették kezdetüket és áthúzódtak július hóra, melynek 9-én tartatott a hálaadó istentisztelet.

Kivonat

a vallás- és közokt. nagymélt. ministerium által kibocsátott gymn. rendtartásból a szülék és gondnokok tájékozására.

5. §. A nyilvános tanulók szabályszerű felvétele augusztus 30-án és 31-én s szeptember havának három első napján történik.

6. §. b) A felvételi vizsgálat minden a gymnasium első osztályába felveendő ifjúra nézve kivétel nélkül kötelező.

c) A felvételt kívánó tanuló a felvételre eddigi tanulmányairól szóló bizonyítványaival személyesen szülei, gyámjai vagy ezek megbízottja kíséretében tartozik az igazgatónál jelentkezni.

21. §. Azon nyilvános tanulók, kik rendes időben a vizsgálatokat le nem tették s tanulmányaikat a következő osztályban folytatni óhajtják, a tanodai igazgatóságához benyújtandó kérvény alapján pótvizsgálatokra bocsáthatatnak. Azok, kik ebbeli köteleességeknek le nem győzhető akadály miatt nem felelhetnek meg, díj nélkül bocsáthatnak pótvizsgálatra; azok ellenben, kik mulasztásait kellőleg igazolni nem képesek, a magánvizsgálatokért járó díjt kötelesek megfizetni. A fennemlített folyamodványok a mulasztás igazolására vonatkozó bizonyítványokkal felszerelve **július hó 17-ig** adandók be. Későbbi kérvények csak a rendkívüli akadály igazolása esetében vétetnek figyelembe.

24. §. Oly tanuló, ki valamely kötelezett tantárgyból másodosztályzatot kapott, az osztályt ismételni tartozik. Megengedtetik azonban, hogy az esetben, ha remélni lehet, hogy a hiányt a rendelkezésre álló idő alatt

magánszorgalommal pótolhatják, olyanoknak, kik csak egy tantárgyból kaptak elégtelen tanjegyet, az illető tanár meghallgatása után az igazgató, a kik pedig két tantárgyból kapták ezen tanjegyet, a tanári testület adhasson engedélyt a vizsgálat ismétlésére. A javító-vizsgálatnak megengedése iránti folyamodványok beadásának idejére nézve a 21. §. határozata alkalmazandó.

25. §. A pót- és javító vizsgálatokra az illető tanulók csak a következő tanév első havában bocsáttatnak. E vizsgálatokat a nyilvános, úgy mint magántanulók ugyanazon tanodánál kötelesek letenni, melynél megbuktak, vagy a vizsgálatokat letenni elmulasztották.

26. §. Azon tanulók, kik a pót- vagy javító-vizsgálatokat a meghatározott időben le nem teszik, vagy azokon valamely tantárgyból elégtelen osztályzatot kapnak, javító-vizsgálatra nem bocsáttatnak, hanem az osztályt kötelesek ismételni.

27. Ha a tanuló az évi vizsgálat alkalmával kettőnél több tantárgyből bukott meg, a tanári kar meghallgatása után csak rendkívüli kivételes esetekben adhat a felsőbb hatóság engedélyt a pót-, illetőleg javító-vizsgálat letételére.

30. §. A mely tanuló már egyszer vizsgálat ismétlése után lépett felsőbb osztályba, ha egy vagy több év múlva ismét megbukik, többé javító-vizsgálatra nem bocsáttatik, hanem tartozik az osztályt ismételni.

31. Úgyszintén javító-vizsgálatra nem bocsáttatik, hanem az osztályt ismételni köteles az, ki csak egy tantárgyból is rossz — harmad-osztályzatot — kapott.

